

"השערוריה הגדולה והנוראה אשר נעשתה בדמשק": יחיאל בריל והמגיד מדווחים על ה(מ)טבח בנוצרים ב-1860

גדעון קוץ

המגיד, השבועון העברי הראשון, פרסם בגיליון 27 של שנתו הרביעית, 1860, דיווח ראשון של כתבו בירושלים. שמו היה יחיאל בריל והוא הציג עצמו כסופר צעיר הכותב על פי פקודת הרבנים הפרושים-מתנגדים האשכנזים בעיר: "היום הזה צווייתי, מאת הרבנים הגאונים ראשי ק"ק אשכנזים פירושים הי"ו לדבר עם כבודו בכתב", הוא כתב ולא היסס, בהתלהבותו הרבה, להסביר בגילוי לב, כי לשמש כסופרם של הרבנים – זוהי עבורו עבודה מייגעת מאוד. אך הפנייה של מו"ל המגיד, אליעזר ליפמן זילברמן, לרבנים של המתנגדים בירושלים להתבטא מעל דפי כתב העת הנערץ על קוראי העברית, שימחה אותו. "לכן נא ידיד ישראל אם טוב לפניו לדעת אמרי אמת, להשביע נפש איש ישראל מאת כל הנעשה בארץ הזאת השותים בצמא את דבריו בהמגיד, הנני הנני".¹

מהערת שוליים של העורך אנו למדים כי בריל התמנה לכתב המגיד במזרח התיכון: "בכל לב ונפש נדרשים אנחנו לחפצך ידיד נכבד לפתוח לפניך שערי המגיד להודיע חדשות ונצורות מכל הנוגע לאחב"י (אחינו בני ישראל) בכל ארצות המזרח". היה לכך גם הסבר. ידיעה בגיליון קודם לטובת היריבים החסידים העלתה את חמת המתנגדים, וזילברמן הודה להם על ההבהרה וגם היה מוכן לשלם בדרך זו את חובו. אבל הבחירה בבריל לא הייתה מקרית. האיש היה עיתונאי וכתב שטח באופיו ובפעילותו. השותפות הזאת נפסקה בעודה באבה. ב-1863 הקים יחיאל בריל את כתב העת העברי הראשון בארץ ישראל, הלבנון, והיה למתחרה מר להמגיד גם בהמשך דרכו באירופה. הבחירה בבריל לא הייתה מקרית. האיש היה עיתונאי וכתב שטח באופיו ובפעילותו. שנה קודם, 1859, ערך מסע לדמשק שאת ממצאיו הכתובים בצורה מרתקת (הכתיבה מרתקת יותר מהממצאים) סיפר הרבה יותר מאוחר, בשנים 1865-1866 לקוראי עיתונו הלבנון בפריז, בסדרת הכתבות "מסע בארץ נוד".

לכן אולי אין פלא שהידיעה הראשונה שפרסם הכתב הראשון של העיתונות העברית במזרח התיכון עסקה בקצרה במרד הדרוזי בלבנון ובסוריה, ובמיוחד בטבח בדמשק (שביצעו הדרוזים והמוסלמים בנוצרים בין 9 ל-18 ביולי 1860. כ-22,000 נוצרים נרצחו ברחבי לבנון, מהם כ-6,000 בדמשק בלבד); בריל הניטרלי ייחס את שפיכות הדמים לשני הצדדים. הוא התגלה כמבקר של השלטון התורכי; הוא מתח ביקורת על חוסר האונים

של הפחה של דמשק ובהמשך של בגדאד, שהתעלל ביהודים שם, שקול שוועתם הגיע לירושלים והחלה פעילות בין-לאומית לטובתם.

ועתה חדשות אני מגיד, כי בהרי הלכנון אשר בין דמשק, וברוט (ביירוט) התחרה מלחמה גדולה בין השנואי נפש חכם, הם המה הדורזיען ובין הנוצרים. כפרים עם כרמים הי' לשרפת אש, גם דם לרוב נשפך משני המערכות, ואין לאל ידי הפחה אשר בדמשק להשיב הריב, כי האיש יגבר או בכח או בחכמה, ולאיש ישמעאל אין חכמה ואין גבורה. בעיר באגדאד, מושל רשע על עם דל. הוא הפחה מוסטאפא פאשא, ומשנאתו את היהודים התעולל עליהם לקחת מהם את אחוזת נחלתם הנקראת “כנסת יחזקאל הנביא” אשר על נהר פרת יושבת. והנה היהודים האומללים אשר בשם מתפלשים בעפר על הצרה הזאת, כי הנחלה הקדושה הזאת תהפך לזרים, והמה רוצים לבנות עליו מקום בית תפלתם – וצעקתם עברה עד הלום, וחלו פני הרב הגאון הצדיק מוהר”ר ישעי' בורדאקי נ"י. כי יעמוד לימינם, כי ה' נתן את חנו לפני השרים, גם בעיני שרי לא מעמינו.²

את השקפתו הגזענית ביסודה על המוסלמים שאתם חי, כתב בהערה: “ולאיש ישמעאל אין חכמה ואין גבורה”. בריל הוסיף גם שתי ידיעות מירושלים ומשכם.

דיווחו הבא של כתב המגיד בירושלים התפרסם כעבור חודשיים כמעט, ולאחר מכן התמקדו דיווחיו של בריל במצב בדמשק: התקוממות הדמים של הדרוזים בלבנון ובסוריה וספיחיה, הטבח שעשו בנוצרים וגם “הנקודה היהודית” שעליה השיג בריל, שנשאר כמובן בירושלים, מידע בלעדי. הדיווח על ענייני הקהילה בירושלים, שבו היו מעוניינים רבניו שהתירו לו לשמש בתפקיד, נזנח, אולי ככוונה, בידי המגיד ועורכו, אליעזר ליפמן זילכרמן.

כתב החוץ בריל התחרה, כפי שקורה לעתים תכופות בדיווחי חוץ, בדיעותיו ובפרשנויותיו של עורך החוץ במערכת, דוד גורדון, שגויס להמגיד ממקום מושבו באנגליה. לפני שהעיתון נעזר שוב בשירותיו של כתבו לענייני המזרח ב“ארץ הקדם”, העדיף גורדון להביא לקוראיו במו ידיו את סיפור הזוועות המרתק את העיתונות העולמית והיבטיו הבין-לאומיים.

ככלל, לעומת התיאורים האפיים מרחוק על פי העיתונות האירופית שפרשנות מדינית גיאוגרפולטיט לצידם, במאמרו של גורדון העניק בריל חשיבות לסיפורים קטנים יותר, לתיאורים מדויקים יותר של מהלך האירועים גם במהלך הטבח ולמניעיהן הקטנים של הנפשות הפועלות. הוא הכיר את השטח והיה קרוב יותר לתרבות המקומית, כולל גילוייה האלימים, ועשה מעין דה-דרמטיזציה והאנשה להתרחשויות הנוראות כשלעצמן, עם נטייה פחותה לאוריינטליזם.

עם זאת, בחלקה השני של ה“שערוריה”, כאשר הנוצרים ניסו לנקום ביהודים ולהתעלל בהם, התגייס המגיד למסע עיתונאי להצלחתם, בין היתר באמצעות פרסום התכתבויות

ארץ הקדושה.

לכבוד הרב בעל המגיד.

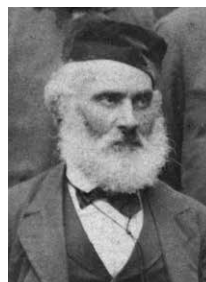
ירושלים כ"ד אייר שנת כת"ר לפ"ק. היום הזה צויתי, מאה הרכנים הגאונים ראשי ק"ק אשכנזים פירושים היו לרבר עם כבודו בכתב. — ואנכי! זה ימים מאז באתי הלום, ומצאתי מרגוע לנפשי מהההלך בארץ, ומחר את חבל ומלואה, אותה נפשי למאד, להיות נלוה אל חברתו אהי' גם אנכי משוחרי טוב! אך העבודה אשר עלי לא תתנני חשב רוחי גם כלילה כי סופר אנכי פרה — והיום הזה כי הגיע מכתבו מן כ"ד אייר לכבוד הרכנים הנוכרים, וכתב אליהם לאמר "כן נכון אנכי לקבל דברים גם מכם אחים נכבדים לטובתכם". הקינו מעלי העבודה כי אוכל מלא משאלות לבני לבא עם כבודו בכריז יחד, — לכן נא ידיד ישראל אם טוב לפניו לדעת אמרי אמת, להשביע נפש איש ישראל מאת כל הנעשרה בארץ הזאת השותים בצמא את דבריו "בהמגיד" הנני הנני! להתקשר אל אחוזת מרעיו. והי' זה שכר! כי ידעו אחינו בני ישראל קושט אמרי אמת. — ועתה חרשות אני מגיד, כי בהרי הלכנון אשר בין דמשק, וברוט (ביירוט) התהרה מלחמה גדולה בין השנאי נפש חכם, הם המה הדורויען ובין הנוצרים. כפרים עם כרמים הי' לשרפת אש, גם דם לרוכ נשפך משני המערכות, ואין לאל ידי הפחה אשר בדמשק להשיב הריב, כי האיש יגבר או בכח או בחכמה, ולאיש ישמעאל אין חכמה ואין גבורה. בעיר באגראד, מושל רשע על עם דל. הוא הפחה מוסטאפא פאשא, ומשנאתו את היהודים התעולל עליהם, לקחת מהם את אחוזת נחלתם הנקראת "כנסת יחזקאל הנביא" אשר על גהר פרת יושבת. והנה היהודים האומללים אשר בשם מהפלשים בעפר על הצרה הזאת, כי הנחלה הקדושה הזאת תהפך לזרים, והמה רוצים לכנות עליו מקום בית תפלתם — וצעתם עברה עד הלום, וחלו פני הרב הגאון הצדיק מוה"ר ישעי' בוראקי נ"י. כי יעמוד לימינם, כי ה' נתן את חנו לפני השרים, גם בעיני שרי לא מעמינו. — הרעב והיוקר גדול יתר מאד פה עה"ק ירושלם גם משנה העברה. בשנה העברה היה השער הראשון מחמ"ב ר"ט אחד ואח"כ נתעלה עד ר"ט וחצי. ועתה גם השער הראשון ר"ט וחצי וד' יודע עד כמה יעלה המחיר מחמ"ב כימות החרף. המים מהבורות כבר כלו, ירחם ה' ציון ואת עניו. — בארץ הורו בעיר כלכתא נפטר גביר אחד נכבד לבית ישראל פועל צדקות חכם השלם והכולל כמוהר"ר יחזקאל יהודא נ"ע. ויספדו עליו מספר גדול פה עה"ק, כי ה' להם למשען ומשענה. — גם ראה זה חרש הוא — בחורף העבר יצאו כעשרים אנשים לשבת בשכם מפני חמת היוקר הגדול, גם באוכל משיב נפש, גם ככתי דירה ועתה חורו אחד אחד משם כי היוקר אשר יראו ממנו השיגם גם בשם. גם לא יוכלו שבת שמרה מרשעת גוי העיר הזאת. ועתה לא נשאר בשם אך שרידים שנים ושלשה והמה גם המה בעוד ימים יבואו הלום. הוי גם התקה אשר קו אנשי ירושלם למצוא מנוס בשכם, גם היא נשארה מעל — את זה אמרתי להודיעו כהיום למען העלות עלי עלה המגיד. ואם תטב כעיני חברתי לדעת האמת הגרצה אליו הנה אודיעהו תמיד חדשות ונצירות מארצות המזרח, מאשר יודיעו הלום השלוחים המסככים כתימן ובהודו וכארצות הערב. — דברי הר"ש מרחוק יחיאל בריל*.)

המגיד, 11.7.1860, עמ' 3.

כל קטעי העיתונים במאמר זה לקוחים מאתר "עיתונות יהודית היסטורית" (JPress)

יחיאל בריל, אתר מזכרת בתיה.
ויקיפדיה, נחלת הכלל

דוד גורדון, 6 בנובמבר 1884.
צילום: פ' קראוס. אוסף הספרייה
הלאומית, מקור: ויקיפדיה

שהעביר לו עוזרו של הברון רוטשילד, אלברט כהן, ותייעוד נוסף שהעתיק מן הג'ואיש כרוניקל שבלונדון. עם זאת הוא עשה זאת בזהירות מטעמי הצנזורה ואילו צים אחרים במקום מושבו, וכמעט בלי מאמרי דעה מצדו... לבריל הרחוק הרשו קצת יותר. תחילה, כאמור, הזירה הייתה כולה של גורדון. ב-25 ביולי, במדור החוץ "על המדינות בו יאמר", הקדיש גורדון דיווח ארוך שכלל פרשנות מדינית, שהפתיח שלו הזעיק את הקורא: "הידיעות הנשמעות על אודות הנוצרים יושבי ארץ סוריא בתוגרמה [תורכיה], הולכות ונוראות מיום ליום". בניגוד לקביעתו הכללית של בריל הוא הבחין בין "טובים" ל"רעים": "כל שבטי הדרוזים והאקאבילים התקוממו על הנוצרים למחות שמם מתחת לארץ. גם על עיר דמשק עבר הכוס, כוס חמאת הפראים". הדרוזים והקבילים הפראים ניהלו מלחמת שמד נגד הנוצרים. גורדון הסתמך על הדיווח מביירות בכתב העת הרשמי של צרפת, *Le Moniteur Universel*, וסיפר כי "ביום אחד עשר לירח זה פרצו האכזורים בעיר דמשק ויהרגו בלי חמלה את הנוצרים הבאים בידם ואת הנשים לקחו ההרמונה (הארעם). וכל בתי הקאנזולען שרפו באש...". הקונסולים של צרפת, רוסיה ובריטניה נמלטו לביתו של ד"ר עבדל קאדר (מנהיג העדה האלג'יראית בעיר), שהגן עליהם, ואילו "פקידי ממשלת תוגרמה אשר בעיר העלימו עיניהם מכל הנעשה, ומאומה לא עשו לעצור בעד הרעה הגדולה, אשר מצאה את הנוצרים". מחדל השלטון התורכי הודגש בהבלטה, כמו בעיתונות הצרפתית שממנה נלקח הדיווח. יחידות הצבא שהובטחו היו עדיין בדרך והיה ספק אם יגיעו בזמן. מנגד רחשו שמועות על כך שאוניות מלחמה אירופיות נשלחו לאזור כדי לפנות את הנוצרים הנמלטים ולהגן ככל האפשר על הנותרים. "אך מה יעשו אלה הנוצרים האומללים השוכנים בטבור הארץ נפרדים מערי החוף על ידי רוכסי הרים וגבעות, החיים בתוך השבטים הפראים העושים בהם כרצונם?" גורדון שאל גם עד מתי יחכו מלכי אירופה, אבל חזר למתוח ביקורת במילים בוטות על הסולטאן התורכי, שבריל לא יכול היה להרשות לעצמו בלשון זו: "אם גבור נדהם לא יוכל להושיע, מה יעשה איש חלש רפה-ידיים, כסולטן תוגרמה היושב בהרמונו, רואה עולמו בחייו, חולם חלום בהקיץ [...] עד אן לא יתאחדו מושלי איראפא לשים קץ

נפוליאון השלישי, 1869. Library of Congress's Prints and Photographs division. מקור: ויקיפדיה

הברון גוסטב דה רוטשילד, תמונה מתוך *Literary Digest*, vol. xxiii, July–December, New York 1901. מקור: ויקיפדיה

אלברט כהן, עוזרו של הברון רוטשילד. ליתוגרפיה מאת אמן לא ידוע, 1868. מתוך אוסף הספרייה הלאומית, מקור: ויקיפדיה

אל ממשלה רעה כזאת". הכותב העברי שישב בפרוסיה המזרחית, שעיקר קהלו היה ברוסיה, הביא דווקא את רוסיה כדוגמה על שהעזה להילחם בתורכיה – תוגרמה (הסכסוך גרם למלחמת קרים בשנים 1853–1856). "בזה יפה היה כוח ממשלת רוסיה אשר צרת הנוצרים יושבי תוגרמה נגעה עד לכבה זה כמה. ורק להטיב להם באמת ובצדקה קראה אז מלחמה על תוגרמה. ומה טוב היה אם התאחדו עמה כל יתר הממשלות". אבל היו ממשלות באירופה שהמשיכו לתמוך בתורכיה (צרפת ובריטניה מאז מלחמת קרים). "ובאמת איך ישים הסולטאן עינו לטובה על הנוצרים, בידעו מראש כי מלכים נוצרים אדירים עומדים לימינו?". הפרשנות של גורדון היא מנקודת מבט המדיניות המרכז אירופית וכמובן הפרו-נוצרית.³

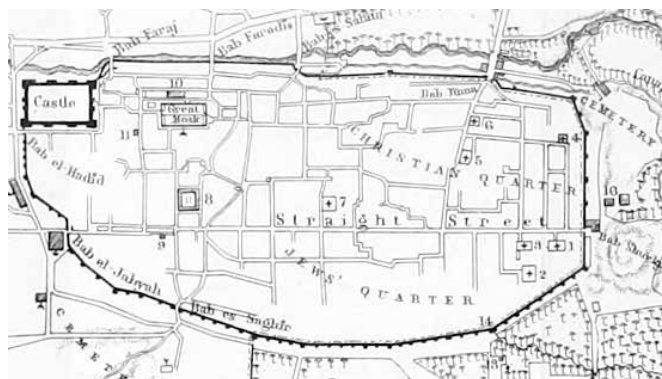
ב-1 באוגוסט הזכיר גורדון את הטבח בדמשק שהסתיים, אך כנראה דיווח מדויק עליו לא הגיע לעיתונות האירופית והוא הזכיר אותו בכמה משפטים בסוף הכתבה על המרד ברחבי לבנון על פי הדיווח של כתב *Le Moniteur* בביירות, שכללה תיאור מזעזע של הטבח בדיר אל קאמר, שם שיתפו התורכים פעולה עם הדרוזים והשאירו בידיהם את הנוצרים בלי להתערב. אחרי שוד הרכוש "תסמר שערת השומע. כזאבי ערב בעדרי צאן התנפלו על התושבים בלי חמלה [...] "מה נורא המטבח אשר הכינו להם! בנים רבים ילדי טפוחים נטבחו בחיק אמותם. נשים ובתולות עדינות בחוצות ענו. ואחרי כן את בטנן קרעו ועיני בעליהן ואבותיהן רואות. את האנשים נתחו לנתחים ברחובות קריה. נשים רחמניות העלו על המוקד, אחרי אשר רחצו בשרן בדמי עולליהן ויונקי שדיהן". זהו אחד התיאורים המזעזעים מכלי שלישי. 500 משפחות נמלטו אל ארמון המושל, והוא נענה לדרישת ההמון להוציא אותן... רק בפסקה האחרונה מוזכר כי "גם בעיר דמשק הרגו הדרוזים בנוצרים, וגם את יועץ (שגריר) ממלכת האללאנד הרגו [...] טרם עלתה ביד אבדעל קאדר (השייח' עבד אל קאדר, שהפך לגיבור העיתונות האירופית) לגרשם מן העיר ולמלט בחכמתו ובגבורתו את יתר הפליטים הנשארת [...] ויד מי פעלה כל זאת? יד קנאת-הדת הארורה, היא פעלה כל זאת!" מסכם גורדון במשפט פרשנות.⁴

הסולטן עבדולמג'יד הראשון, 1846, ציור שמן מאת קונסטנטיין יוהאן פרנץ קרטיוס. מקור: ויקיפדיה

ב־8 באוגוסט הוא דיווח קצרות “בדבר המהומות אשר בסוריא והרי הלבנון, לפי הנשמע נעשה שלום בין הדרוזים ושבט המאריאניטען הנוצרים”. ושוב ביקורת מדינית: המעצמות עדיין מאיימות להתערב כדי להעניש את מוסלמים ואלה בינתיים מוכנים לשלום. “ואחרי אשר מלאו ידיהם בשלל והרג רב. מדוע לא יעשו שלום?” צרפת הבטיחה לשלוח צבא, אבל לא שלחה.⁵

רק ב־22 באוגוסט דיווח גורדון לראשונה בהרחבה בידיעה הפותחת את הגיליון “על אודות השערוריה הגדולה והנוראה אשר נעשתה בדמשק” במשך שלושה ימים, החל ב־9 ביולי. “ששת אלפים בתים היו למאכולת אש ולערמות אפר, מספר ההרוגים מיושבי העיר נוצרים אשר הרגום אויביהם ועינם באכזריות חמה, עולה לערך 8,000 נפש, זקן ובחור, טף ונשים גם יחד. החללים מונחים בכל רחובות העיר חמרים חמרים באין מספר. כל בתי התפילות לנוצרים נשרפו”. נראה שגם הפעם הדיווח בא מביירות. גורדון, כמו מקורותיו, נתן עדיפות לתיאור מצבם של הדיפלומטים, כולל הריגתם של אלה מהולנד ומרוסיה והכאתו האכזרית של הצייר האמריקני והביא גם את מכתבו הפתוח של נפוליאון לשגרירו בבריטניה כדי להרגיע את הבריטים שחששו מכוונתו לשיגור צבאו, פן יחליט להישאר שם, כי “קיסר צרפת רצה לשלוח את צבאות חילו חיש למקום רשע ולעשות משפט לעשוקים, ונקמה ברוצחים, אך ממשלת בריטניה עמדה לו לשטן, מדאגה פן יבולע לה [...] ע”כ [על כן] שמה מכשולים בדרכו עד אשר הסכימו כל

הרובע היהודי, מפת העיר העתיקה של דמשק, 1855.
J.L. Porter, *Five years in Damascus*, London: J. Murray, 1855
מתוך ויקיפדיה

הרובע היהודי בדמשק העתיקה, ציור מאת פרדריק לייטון, 1874. מקור: ויקיפדיה

השייה עבד אל־קאדר, לאחר מאורעות 1860 בלבנון.
מאת צייר לא ידוע. מקור: ויקיפדיה

עבד אל־קאדר אל־ג'זאירי, דמשק, 1865.
מקור: ויקיפדיה

ממלכות אייראפא לדבר הזה”. הוא פירט את ההסכמה על ההתערבות המשותפת (שלא יצאה אל הפועל), שהושגה בוועידת המדינות בפריז.

לפי הדיווח מצאו חלק מהנוצרים מסתור בכתי ערבים, אך ההמון הדרוזי פרץ לרובע הערבי “במגרש הישמעאלים”, והוציא את כל הנוצרים אשר התחבאו בכתי הישמעאלים והחלו להכין להם מטבח בחוצות העיר. “כבהמות שדה טבחו את הנקיים בלי חמלה עד אשר בא השר עבד אל־קאדר (מנהיג עדת האלג'יראים בעיר) בראש אנשי חילו ויציל את כל הנשארים מרדת שחת”. לראשונה, גם אם בדרך אגב, הזכיר גורדון את הנקודה היהודית: “ליהודים לא נעשה דבר בפעם הזאת, מלבד כי אלצום הדרוזים לנהלם במזון ולהספיק כל צרכיהם בעוד אשר מלאו ידיהם בעבודת הרצח וההרג”. הטעון הזה נלקח ממקורותיו של גורדון בעיתונות האירופית ולא היה דיווח עצמאי. רק כשדיווח על העלילה נגד היהודים שעזרו לכאורה למוסלמים, הזכיר את ההסתה של העיתונות האירופית שלה נפל בעצמו קורבן. במאמרו האשים, את “צבאות תוגרמה אשר נשלחו להגן על העיר, היו הראשונים אשר פשטו ידיהם אל השלל. וגם הם היו הראשונים אשר החלו להכות בנוצרים”⁶.

ב־5 בספטמבר כתב גורדון בקצרה כי “בהרי הלבנון וסוריא שקטה המהומה, כי נפל פחד שלטון תוגרמה ומלכי אייראפא על העמים הפראיים והאכזריים”, וסיפר בעיקר על העונשת האחראים לרצח בדמשק על ידי חיל משלוח תורכי שמנה 25,000 איש, על גורל הפליטים שהגיעו לביירות על פי דיווח כתב הטיימס שם ועל הגעת הצבא הצרפתי. זאת לצד ניסיונות לפגיעה בנוצרים בארצות הבלקן.

בגיליון זה הביא המגיד דיווח שני של כתבו האזורי, יחיאל בריל, במדור “מארץ הקדם”. בריל התרכז בנעשה בדמשק והביא משם דיווח בלעדי במתכונת “מגזינית”.

בית פארחי אלמעלם, הרובע היהודי בדמשק.
מקור: ויקיפדיה

מיקום הדיווח: פה עה"ק [עיר הקודש] ירושלים ת"ו א"ך מנחם אב שנת כת"ר לפ"ק. הכותרת: "השערוריה אשר היתה בדמשק, מיום ק"י תמוז עד כ"ה בו". בריל לא נמנע מלהדגיש את ההבדל בינו ובין העורך בליק, ואת יתרונו כבעל מקורות עצמיים כמי שקרוב למתרחש ומכיר את מקום ההתרחשות. בחלק הראשון התפרסמה כתבת "פיצ'ר" מגזינית, כך היינו מגדירים אותה היום, שהביאה עדות מאוחרת על אירוע שאירע זה לא כבר. "אף כי לא אדע אמונת אומן כי דברי אלה חדשות תהיינה לכם, אולם זאת ידעתי כי אך אמת וצדק תשמעו ממני כהיום כי נודעתי כל זאת מאיש עמיתי אשר היה בדמשק בעת נעשה הדבר הזה ומאז ידעתי, הכרתיו לאיש אמונים".

כלומר היה לו מקור בלעדי וראשוני שנכח במקום האירוע (בעת שכתבי העיתונים האירופיים שעליהם הסתמך גורדון ישבו בכירות). לכן הוא הרשה לעצמו לסכם רטרוספקטיבית את מהלך האירועים. הוא מסר פרטים על האירועים בין הדרוזים, הערבים, הנוצרים והממשל התורכי שלא הופיעו בתיאורים ה"כלליים" שהגיעו לאירופה והוסיפו להבנת ההתרחשות. להערכתנו המקור היה רפאל הלוי, ממנהיגי הקהילה אשר אירח אותו בביקורו בדמשק שנה קודם.⁷

אחרי בצעו הדרוזען מעשיהם היושבים בהרי הלכנון, וחרבם ׳נתה מדם הנוצרים עד כי דמם ירד מאשרות ההרים, כמעט עד הים הגדול, אחרי זאת המתיקו סוד עם הישמעאלים תושבי דמשק, להכין מטבח גם להנוצרים אזרחי דמשק אשר זה ימים לא כבירים אשר הנוצרים מדמשק הרימו כמעט ראשם מכרוע לפני איש ישמעאל, ובאלה

הימים המעטים אספו מקנה וקנין לרוב, והדבר הזה הרע למאד לאיש הישמעאלי אשר לא יחשוב אנוש לא מאמונתו וכבהמות שדי יחשבום, ועל כן על נקלה פתום הדרוזען להתחבר עמם יחד לכצע את מזמתם להכחיד הנוצרים מגבול דמשק. קנאת הישמעאליים בהנוצרים עשתה שלום ביניהם ובין הדרוזען אשר מעולם יארבו לדמם זה לזה. וגם היא הסיתה כמו כי המה יהיו ראשונים לגלות מחשבות אונם – הישמעאליים החלו להכות בחרפה וכוזו על לחיי הנוצרים. ותהי הנקל בעיניהם לאלץ את הנוצרים כי יכוזו המה את אמונתם אחרי כי ראו הישמעאליים כי הנוצרים יראו לנפשותם. וגם הפחה שר הצבא, אף תנופת שוא לא יניף על הישמעאליים להשקיט ריב ומדון. – בליל י”ט תמוז עשו הישמעאליים דמות צלמים אשר בכתי תפלות הנוצרים, ובבוקר השליכום ברחובות ושוקים ובראותם איש נוצרי מתהלך בשוק והכרת פניו תענה בו כי נפשו מרה עליו, אז הכריחוהו כי ידרוך על הצלמים הנזכרים. – שר הצבא כאשר שמע הדבר הרע הזה לא השכיל על הדבר הזה מה יחשבו הישמעאליים בעשותם נכריה[?]? מעשיהם. על כן לא שם העצות אשר ראה בערי ממלכות אייראפא מול עיניו לעצור בהישמעאליים, ובחמתו חשב לנקום נקם בהישמעאליים, אשר כוזו אמונת הנוצרים ואסף הרבה ישמעאליים אשר שמע עליהם כי המה עשו הדבר הרע הזה ויאסרם בנחושתיים והוליכם בשוקי הנוצרים כי יטאטאו במטאטא לפני בתי תפלות הנוצרים. המשפט הזה לא הלך בעצלתים והבעיר רשפי הקנאה אשר בלבות הישמעאליים, גם הטוה ירו להדרוזען אשר ארכו על העיר דמשק ובחצי שעה נאספו כשמונים אלף איש שולפי חרב וכלי משחית למרבה בידיהם והכו את בני הצבא אשר הוליכו את הישמעאליים אסורים ברחובות הנוצרים וכולם קול אחד הרימו “חרב חרב על הכופרים”. מחצי יום י”ט תמוז החלו הישמעאליים והדרוזען להרוג בהנוצרים וכשלוש שעות הרגו בהנוצרים אשר היו ברחובות העיר ואין אתם ידע מאומה מהרעה המתחוללת על ראשם, ואחרי כן באו לרחובות הנוצרים והרגו שמה הרג רב למקטון ועד גדול, ויכוזו את בתי הנוצרים ואת בתי תפלותיהם. אחרי כי לקחו את כל מחמדי הנוצרים, הציתו אש ברחובותיהם ורבים מהנוצרים אשר שגבו (התגוננו) בבתי תפלותיהם כי דלתי ברזל להם, נשרפו שמה, כי מחרב הישמעאליים ברחו והשיגם אש התבערה. אולם הנוצרים אשר ברחו לנפשותם לבתי היהודים המה הצילו את נפשותיהם, כי היהודים אשר בממלכת ישמעאל לא ירימו ראשם, על כן לא נגעה חרב נקמת הישמעאליים ביהודים. רק גם בתי היהודים הקרובים לבתי הנוצרים היו לשריפת אש. בליל כ’ תמוז אחרי כי שבו הישמעאליים אל בתיהם ומלאו אוצרותיהם משלל הנוצרים ועל גגותיהם ראו משאת העיר בוער עד לב השמים שקטה סערת הישמעאליים. ויהי באור הבוקר הלכו שני ישמעאליים ברחובות השרופים והנה איש נוצרי אחד משך בקנה השריפה והרגם. מזאת התלהט רוח הישמעאליים והעבירו קול בעיר “איש איש אשר נעצר בכיתו איש נוצרי הנה נפשו תחת נפשו”, ואחרי כן חפשו בכל הבתים וכאשר מצאו איש נוצרי דקרוהו. – שר הצבא בראותו כי לא יהי שארית פליטה להנוצרים, אז פתח דלתי המבצר ונאספו שמה הנוצרים אשר נשארו בחיים, וגם הנציבים ממלכי אייראפא באו להבצר במבצר ורק נציב ענגלאנד [אנגליה] ופרייסען [=פרוסיה] לקחו אנשי חיל לשמור את ביתם מפני חרב הישמעאליים. מספר ההרוגים כעשרת אלפים איש.

פארק הקדום.

פה ערק ירושלים ת'ו איך נחת אב שנת תר"ל פ'ק.
 געצוירט מסר כימה נענטש, פ'ים מ'י מחו' עד כ'ה נ'ו.
אף ין ארע אמנת אומן ין רבי' אלה חרשת תרנינה לכס, אול'ן
 זאל ידעתי ין אן אמת זרעק תשמעו ממני כרוים ין נודעתי כל
 זאת מאיש עמיתי אשר הרה בעת נעשה הרבר הזה ומאו ידעתי,
 חברתו לאיש אמונים, —

אחרי בעצו הרווען מעשנים הוושנים ברתי הלבנן, וחרים רותה
 מס' הנוצרים עד ין דס ירס דס מאשות הררים, כמעט עד הים
 הגדול, אחי זאת המתקן סוד עם הישמעאלים תושבי דמשק,
 להכינ מנצבם גם להנוצרים אורחי דמשק אשר זה טים לא ככורים אשר
 הנוצרים מרמשק הרמי כמעט ראשם מברעו לפני איש ישמעאל, ובאל'ן
 הימים המעטים אספו מפקה וקנין לרוב, והדבר הזה הרע לכאד לאיע
 הישמעאל אשר לא יחשוב, אנש לא מאמרתו ובכרמתו שרי יחשבו,
 ועל ין על נקלה פרום הדרוען להתחבר עם יחד לבצע את מוקמם
 להבחי הנוצרים מנגול דמשק, נקמת הישמעאלים בתנוצרים עשתה שלום
 בניהם וכן הדרוען אשר מעולם יארבו לרעם זה לזה, וגם היא הסת'ן
 כמו ין המה היו ראשונים לנלות משמעות אונם — הישמעאלים התלו
 להכות בירפה ובנו על תחי הנוצרים, ותחי הנקל בענינים לאלין את
 הנוצרים ין יבזו המה את אמנתם אחרי ין ראו הישמעאלים ין הנוצרים
 יד'א לנפשותם, וגם הפחה שר הצבא, אף תנעת שוא לא ינק' על
 הישמעאלים להשקט ריב וכדן, — כליל י'ט תכו עשו הישמעאלים
 דמות צלמים אשר בבתי הפלות הנוצרים, ובבקר השליטים ברחובות
 וטוקים ובראותם איש נוצרי מתוך בישוק הברת פניו תנעה בו ין נפשו
 מרה עליו, או ובריותו ין ירוק על הצלמים הנוצרים, — שר הצבא
 כאשר שמע הרבר ררע הזה לא הסביל על הדבר הזה מה יחשבו
 הישמעאלים בעשותם נבחה מעשיהם, על ין לא שם הנעות אשר ראו
 בערי ממלכות אייראפא מול עינו לעצור בהישמעאלים, ובהרבו הטב
 לנקום נקם בהישמעאלים, אשר בזו אמנת הנוצרים ואסא הרבה ישמעאלים
 אשר שמע עליהם ין המה עם שר הדבר ררע הזה ויאסרם בנחישותם
 והליכם בטוקי הגדן ין שאטא במנאנא לגני בתי הפלות הנוצרים,
 הפשט הזה לא ה'ן בעצלותם והבעור רשפי הקנאה אשר בלבית
 הישמעאלים, גם תמה ירו לדרוען אשר יארבו על העיר דמשק ובחצי
 שעה נאספו כשמונים אף איש שופי הרב וכלי משחית למרבה בידים
 והכו את בני הצבא אשר הוליכו את הישמעאלים אסורים ברחובות
 הנוצרים וכולם קול אחד ריננו, "חרב חרב על הכופרים", מחצי יום
 י'ט תמו התלו הישמעאלים והדרוען לדרוג בתנוצרים וכשלוש שעות
 הדנו בתנוצרים אשר היו ברחובות העיר ואין אדם ידע מאמת מרדעה
 הפתוחה על ראשם, אחרי ין באו לרחובות הנוצרים ודרגו שמה הרג
 רב למקטן ועד גדול, ויבוא את בני הנוצרים ואת בתי הפלותיהם, אחרי
 ין לקחו את כל ממזיני הנוצרים, העירו אש ברחובותיהם ורבים מהנוצרים
 אשר שגבו בבתי הפלותיהם ין דלתו ברזל להם, נשרפו שמה ין מחרב
 הישמעאלים ברחו והשגים אש התבערה, אולם הנוצרים אשר ברחו
 לנפשותם לבתי הוודים המה תצילו את נפשותיהם, ין הוודים אשר
 בממלכת ישמעאל לא ירמו ראשם, על ין כל נעקו חרב נקמת הישמעאלים
 ביריותם, רק עם בתי הוודים הקרובים לבתי הנוצרים ה'ן לשריפת אש,
 כליל ין תמו אחרי ין שבו הישמעאלים אל בתיהם ומלאו אצרותיהם
 משלל הנוצרים ועל נגותיהם ראו משאת העיר בוועד עד לב השמים
 שקפה מערת הישמעאלים, ויהי באור הבוקר הלבו שני ישמעאלים ברחובות
 השחופים והנה איש נוצרי אחר שר כקנה השריפה הרגם, מאות דתלום
 רוח הישמעאלים והעבירו קול כעור, כקש איש אשר נעצר בביתו איש

נוצרי הנה נפשו תחת נפשו, " ואחרי ין חפשו בכל הבתים וכאשר
 מצאו איש נוצרי דקדוק, — שר הצבא בראתו ין לא יד' שאתו
 פליטה להנוצרים" או פחה דלתי המבצר ונאספו שמת הנוצרים אשר
 נשאו ב'היים, וגם הנוצרים ממלכי אייראפא באו להבצר במבצר ורק
 נציב ענגלאנד ופרייסן לקחו אנשי חיל לשמור את ביתם מפני חרב
 הישמעאלים, מספר הרהגים כעשרת אלפים איש, —

333. דמשק ס'ה'י מחו' עד יום י'ט עקס 21.

כשן מעט חמת הישמעאלים וראו את הללו הנוצרים ין רבים המה
 ובתיהם ה'ן לשריפה, או והתנעו על אשר הרעו לעשות ין
 ידעו בלבבם ין מלכי אייראפא וקחו נקמת הנוצרים גם מדרוען ואל'
 מסם, ורפחה יד הישמעאלים מדרוג עור בתנוצרים, או יצאו הנוצרים
 מחוריהם ומן המבצר אשר נחבאו שמה רעבי יחפים עיוטים מבלי
 לבוש ומאין כל, השערוריה הזאת נשמעה בחצו בית העלכות הנורמה
 ויחלה את משנתו שר הצבא המצביא, ביום ב' מנחם באו לבירוש ומשם הלכו
 אלפים אנשי חיל ללכת דמשק, ביום ב' מנחם באו לבירוש ומשם הלכו
 בני הצבא לדמשק, שר הצבא הגדול עמד בבירוש לדרוש הדבר ויודע
 לו ין יד הפחה אשר בבירוש אינם ברבה המלחמה אשר ברתי הלבנן
 היתה ויאחרו בוקים וישלחו לקשט, או עלה דמשק ועד הרום לא
 הציא מחשבתו במשפט הישמעאלים לפעלה, רק ויאסר שלל הנוצרים
 בבתי הישמעאלים, גם את שר הצבא אשר בדמשק שלח אסור לבירוש
 על ין לא הרק נפשו לכות לבא עם בני הצבא אשר היה עמו בתוך
 הצבא הנכבד, — יום יום יבואו צי'ים אדירים מענגלאנד ופראנקרייך
 עם אנשי חיל לחוף בירוח ולא יעלו הובשה, עד לא נשמע מתי יצאו
 המי ענגלאנד ונקמת פראנקרייך מאוצר התנועה לשלם להישמעאלים
 בנעשיהם, ין ערה דברת הישמעאלים נשמעה בדמשק, הנה כל עוד
 נפשינו בנו נה' לאנשים, ין מור נמות חרוב אייראפא, "

334. ע'יק ירושלים נעת הח'ח.

המעשה אשר נעשתה בדמשק עשתה לה כמפני נבואה ברוכבי ירושלים
 ודלת עם ישמעאל אשר אין לו חלק בבניה אבדו זה לזה:
 "עד כתי אנהו מהמים לנת הזאת לנקום נקם בתנוצרים" וחרבים
 אלה הגיעו גם באוני הארבים ועודי הארמה אשר בדכפרים במסבוי
 ירושלים וישמחו לקראתם, שר העיר הרעבים מונמאפא אבינאו יצא
 צא מסחבאו אשר נחבא מפני הפחה שר העיר ירושלים וחשב משמעות
 לדרוג את הפחה, וכל גדולי הישמעאלים אשר עברתו שמה לרם
 אז, ואח'כ ריאה מה לעשות עם הנוצרים, בודע הדבר הזה להפחה
 שמת את דרכי העיר אשר לא יתברבו אנשים מהעיר עם שר העיר
 הג', וישלח את אנשיו לכות ברות שלום עם שר העיר הג' ויכתרו
 ברות שלום יחד, ואח'כ הציב שומרים נאשני הרוי אשר עמו בכל רחוב
 לשמור את הרחוב גם ביום גם בלילה, ולהשגיח כל ריב ומדון אשר
 יתעורר ברחוב בין כל איש איש ולעת ערב יסגרו שערי העיר והפחה
 יעבור משער לשער גם ביום גם בלילה, לראות לטעול להבין דברת
 בני האדם, ומרוא קרא ברזל, כל איש אשר ירבו בהריו משבותי דברת
 אנשו דמשק, עגוש ועינט כמשפט החרוק, גם הן שבעולם בא היום
 משנה שר הצבא הגדול אשר בא דמשק והוכיח את המון הישמעאלים
 ין ידועו על נפשותם לבלתי יחשבו מחשבת אחרים בדמשק, ין בעוד
 ימים לא יושבו, ועמנו מאחוריהם את הפחה התנועה אשר תעשה לפשינם
 בדמשק, גם על חוק יפו עומדים אניות גדולות ממלכי אייראפא, ד' יגן
 על העיר הווא לימין ידעו הבעורים הפתורים פיהם לבלתי חוק לרבות
 את העירקת ואנשיה אנשי קרש, עתה ידעו ויבטו ין ד' שובן בציון ועתה
 שלום על ישראל, לא אשר שבעתי הרהי היום אנבי
 ויהאל ברזל.

המגיד, 5.9.1860, עמ' 2-3

יחיאל בריל הביא כאן את גרסתו או את זו של שליחו ליחסי היהודים והנוצרים במהלך
 הפרעות. לדבריו היהודים הפגינו גבורה בהסתירם את הנוצרים בבתיהם, "אולם הנוצרים
 אשר ברחו לנפשותם לבתי היהודים המה הצילו את היהודים, כי היהודים אשר
 בממלכת ישמעאל לא ירמו ראשם", לא התגרו בערבים ולא עוררו את קנאתם או
 שנאתם ולכן לא נגעה בהם "חרב נקמת הישמעאלים". הוא הסביר את יחסי הקהילה
 היהודית עם הערבים, וכך פירש את הנס לכאורה שקרה להם. הם סיכנו את נפשותיהם
 לאחר שהמוסלמים הודיעו בעקבות התנקשות של נוצרי, הרי נפשו תחת נפשו". כל זה לא עזר ליהודים כבוא העלילה
 הנוצרית. אין בכתבה אזכור לטענת העיתונות האירופית והמגיד שהיהודים מימנו את

המוסלמים... בהמשך הדיווח הזכירו בריל והעורך בכותרת ביניים כי מדובר בדיווח ממקום האירוע עצמו: “מלב דמשק מכ”ה תמוז עד יום י”א מנחם אב”. הדיווח נמשך, הפעם על האקטואליה הקרובה יותר.

כשוך מעט חמת הישמעאלים וראו את חללי הנוצרים כי רבים המה ובתיהם היו לשריפה, אז התנחמו על אשר הרעו לעשות כי ידעו בלבכם כי מלכי אייראפא יקחו נקמת הנוצרים גם מהדרוזען ואף מהם, ורפתה יד הישמעאלים מהרוג עוד בהנוצרים. אז יצאו הנוצרים מחוריהם ומן המבצר אשר נחבאו שמה רעבים יחפים ערומים מבלי לבוש ומאין כל. השערוריה הזאת נשמעה בחצר בית המלכות תוגרמה וישלח את משנהו שר הצבא המצביא על כל אנשי החיל עם שמונת אלפים אנשי חיל ללכת דמשק. ביום ב' מנחם באו לביירוט ומשם הלכו בני הצבא לדמשק. שר הצבא הגדול עמד בביירוט לדרוש הדבר וינדע לו כי יד הפחה אשר בביירוט אשם בדבר המלחמה אשר בהרי הלבנון היתה ויאסרהו בזיקים וישלחהו לקושט. אז עלה דמשקה ועד היום לא הוציא מחשבתו במשפט הישמעאלים לפעלה, רק יאסוף שלל הנוצרים מבתי הישמעאלים. גם את שר הצבא אשר בדמשק שלח אסור לביירוט על כי לא חרף נפשו למות לבא עם בני הצבא אשר היה עמו בתוך ההפכה הנזכרת – יום יום יבואו ציים אדירים מענגלאנד ופראנקרייך [צרפת] עם אנשי חיל לחוף ביירוט ולא יעלו היבשה. עוד לא נשמע מתי יצאו רחמי? ענגלאנד ונקמת פראנקרייך מאוצר התבונה לשלם להישמעאלים במעשיהם, כי עתה דברת הישמעאלים נשמעה בדמשק, הנה כל עוד נפשינו בנו נהי' לאנשים, כי מחר נמות בחרב אייראפא.

ובאותו עניין הנה דיווח ממקום התרחשות אחר, הפעם ממקום מושבו של בריל שבו הוא עצמו נמצא, על ניסיון להעתיק את הפרעות בנוצרים לירושלים.

מלב ע”הק ירושלם בעת הזאת.

המעשה אשר נעשתה בדמשק עשתה לה כנפים ובאה בתוככי ירושלם ודלת עם ישמעאל אשר אין לו חלק בנינה אמרו זה לזה: “עד מתי אנחנו מחשים לעת הזאת לנקום נקם בהנוצרים?” הדברים האלה הגיעו גם באזני האכרים ועובדי האדמה אשר בהכפרים במסיבי ירושלים וישמחו לקראתם, ושר הגדוד הערבים מוצטאפא אביגאז יצא ממחבאו אשר נחבא מפני הפחה שר העיר ירושלים וחשב מחשבות להרוג את הפחה, וכל גדולי הישמעאלים אשר עברתו שמורה להם מאז, ואח”כ יראה מה לעשות עם הנוצרים. בהנדע הדבר הזה להפחה שמר את דרכי העיר אשר לא יתחברו אנשים מהעיר עם שר הגדוד הנז', וישלח את אנשיו לכרות ברית שלום עם שר הגדוד הנז' ויכרתו ברית שלום יחד, ואח”כ הציב שומרים מאנשי החיל אשר עמו בכל רחוב לשמור את הרחוב גם ביום גם בלילה, ולהשבית כל ריב ומדון אשר יתעורר ברחוב בין כל איש איש ולעת ערב יסגרו שערי העיר והפחה יעבור משער לשער גם ביום גם בלילה, לראות לשמוע להבין דברת בני האדם, וכרוזא קרא בחיל “כל איש אשר ידבר בחדרי משכיתו כדברת אנשי דמשק, ענוש יענש כמשפט החרון”]. גם זה בשבועים בא הלום משנהו שר הצבא הגדול אשר בא דמשקה והוכיח את המון הישמעאלים כי

יחסו על נפשותם לבלתי יחשבו מחשבת אחיהם בדמשק, כי בעוד ימים לא ימשכו, ישמעו מאחוריהם את הכלה הנחרצה אשר תעשה לפושעים בדמשק. גם על חוף יפו עומדים אניות גדולות ממלכי אייראפא. ד' יגן על העיר הזאת למען ידעו הבורעים הפוערים פיהם לכלי חוק להבזות את הע"הק ואנשיה אנשי קדש, עתה ידעו ויבינו כי ד' שוכן בציון ועתה שלום על ישראל. את אשר שמעתי הגדתי היום אנכי.

הוא לא שכח להזכיר בסוף הכתבה כי קיבל את הדיווח ממקור ראשון.⁸ אך שבוע לאחר מכן החזיר לעצמו גורדון את הדיווח. ב־12 בספטמבר הוא סיפר בעיקר על העגשת האחראים לטבח בידי תורכיה לאחר ששר החוץ שלה, פואד פשה, שהפך לשר הצבא שנשלח לדמשק, החל "לעשות שפטים ביושבי העיר אשר היה ידם עם הרוצחים". מאות נורו למוות, כמאה הוגלו, כולל המושל ששיתף פעולה עם הפורעים. אבל גורדון הקדים ידיעה על בואו של הצבא הצרפתי, קצת באיחור ובלי חילות ממדינות אירופה האחרות לכיירות, ששכנע את השלטונות התורכיים למהר. הוא תיאר את "להקות המנגנים מגדודי צבאות תוגרמה" ש"קדמו פניהם בשירים וקול זמרה", אך בד בבד מתח ביקורת שנלקחה מעיתונים אירופיים, לפיה ככל שייטיב הצבא הזר עם הנוצרים תושבי סוריה והר הלבנון, "כן יבולע בגללם לנוצרים היושבים ביתר ארצות ממשלת תוגרמה הגדולה והרחבה". המוסלמים "הפילו פחדם על הנוצרים באמרם כי לא ישאירו מהם שריד ופליט בהציג כף רגלי צבאות אייראפא על אדמתם". שגריר צרפת במוסטארדיווח על "מהומה" בהרצגובינה שבה הוצתו ארבעה כפרים נוצריים על יושביהם. גם בקונסטנטינופול נשמעו איומים נגד הנוצרים, עד שצריך היה להגדיל את מספר החיילים בעיר.

גורדון לא ויתר על פרשנות ביקורתית מפי "יודעי דבר" בעיתונות שהוא קרא. על מדינות אירופה שאינן מגינות דיין על האינטרסים הנוצריים. אותם "יודעי דבר מדינה [...] מצפים ומתפלאים לראות את הדרך הישרה שיכורו להם מלכי אייראפא להגן על הנתינים יושבי תוגרמה לימים יוצרו מבלי לכנן את סוכת ממשלת תוגרמה הנופלת על עמודי חוקי איראפא כל ימוטו. איך יצלח להם לנפיל חתימתם על שונאי הנוצרים שמה ולבטל משטמתם אשר אין לה תרופה, בהיותה פרי קנאת הדת". כלומר מדובר במלחמת דת, מלחמת תרבות שאין לה לכאורה אלא פתרון רדיקלי במיוחד בארצות הבלקן שממזרח לבוספורוס שתחת שליטת התורכים, שיש להעבירן מממשלתו לשלטון אירופי "ולחקים תחתיה ממשלה נוצרית בקנסטאנטינאפעל – אבל מן הנמנע הוא לכוון ממשלה נוצרית בארצותיו אשר באזיה [באסיה], כי אז צפוי גורל מר לנוצרים באותן ארצות [...] בקיצור לממלכות אירופה יש 'בעיה טורקית' קשה, הכל בגלל 'שנאת הדת הארורה'".⁹ ב־20 בספטמבר התמקד יחיאל בריל בסיפור צבע בהקשר זה ("ממני יחיאל בריל"), על עונשו של מוסלמי בכיר שסחט ורצח משפחה נוצרית בהרעלה.

שר הצבא הגדול (פואד פחה) אשר נשלח לדמשק לשלם לעושי הרע כרעתם, מכלכל משפטו בהשכל ובערמה יומם לא ישקוט וליל לא ינוח מחקור אחר האנשים אשר התגרו המלחמה אשר נהיתה שמה. וכשלת אלפים איש אסף אל המשמר ובזת הנוצרים אשר

פליטים נוצרים בעת המאבק בין הדרוזים למארונים בלבנון, 1860. מקור: ויקיפדיה

הריסות ברובע הנוצרי בדמשק, 1860. תצלום זכוכית, צלם לא ידוע. מקור: ויקיפדיה

מצא בבתי הישמעאלים הביא לבתי אוצר – זה כשלשה שבועות עשה משפט חרוץ לגדול מהישמעאלים אשר הי' חייב לאיש נוצרי כסף רב ונהרג בתוך המלחמה ואחרי כי בא השר הצבא לדמשק מלאה לבכה אשת הנוצרי הנ"ל לבקש מאת הישמעאלון לתת לחם ביתה כי אין לה מאומה, והוא ברשעת נפשו שלח לה מכולת ומות בסיר וימותו בבית הנוצרי למגדולם ועד קטנם – ויודע הדבר לשר הצבא ויתלהו ברחוב העיר שלשת ימים והי לנס כי יש שופטים בממלכת ישמעאל – גם ב' אלול טרם אור בוקר תלה 57 אנשים גדולי העיר ובצהרים המית בקנה שריפה מאה וחמישים איש ועוד ידו נטוי' לעשות כלה נחרצה באנשים הרעים – כארבעת אלפים מחיל צבא מלכי אייראפא ידרו לחוף ביירוט. חיל פראנקרייך בונים בתים לרוב בכירוט. יום יום ציים אדירים יבואו לביירוט. התקה מתנוססת בארץ סוריא כי מלכי אייראפא יטו קו משפט גם על הדרוזין כי לא תעצור כח בממשלת תורגמה להכריתם. כי עתה התבצרו במקום ההרים הגבוהים הנקראים "לוזיע" ומשם עשו מלחמה גם עם אבראהים באשא וגברו עליו ויקחו ממנו כלי תותח ובוזה יבטחו גם עתה.¹⁰

היעדרה של "הנקודה היהודית" לפחות במערכה הראשונה והמדוממת היה בו כדי להפתיע רבים מהקוראים הן באירופה הן בירושלים. העובדות דיברו בעד עצמן: הפעם דרוזים ומוסלמים טבחו בנוצרים, גם אם היסטוריונים ופוליטיקאים לא היססו רטרואקטיבית לנסות ולעוות את המציאות כדי לקדם את השקפותיהם. נמנה עמם אלכסנדר אהרנסון, איש ניל"י, אחיו של ראש קבוצת המחותרת האנטי-תורכית ששיתפה פעולה עם הבריטים נגד השלטון התורכי. במאמר משנת 1923 הוא ראה באוטונומיה שהוענקה ללבנון דגם לעצמאות העתידית של מדינה יהודית. כרקע היסטורי הוא תיאר את אירועי הדמים ב-1860 כיוזמה תורכית שמטרתה להיפטר מהנוצרים, וכתב על "טבח גדול בדמשק. אלפי נוצרים ויהודים הומתו במשך ימים אחדים".¹¹ הוא איחל הצלחה גמורה

ארץ הקדם.

ירושלים. הדין לידנו מכתב נדפס, נכתב ונתחם מידי אלופי וראשי כולל הספרדים יצ"ו. תוכן הכתב הוא: בהיות כי נתרבו מאד חובות הכולל משנים רבות ואין לאל די בני העדה לשלם, והו שש שנים יצא מציון הרב הגדול ראשון לציון במוציא קרישאר הרב יצחק קובן וזוקל כהברוד ועצמו עם שלשה רבנים אשר יצאו ללכת לבקש נדבות נדיביו לב להקל מעליהם על החובות. לא התיקין נודו ובבואם נדבות אמון ולמצרים, כעודררר שם בא קוצנו, שם נפל גבורים וימת הרב הצדיק, ובעת ההיא והלאה נותרה בת ציון כסכה בכרם. החוב עולה ומתרחב, ובעקת הנגיים ויהומים עולה לשמים. זה ימים מקרוב הוכרזו, בהסכמת אנשי העיר, למבור רוב הקרקעות הירועים לכולל ירושלים ה"ו על תנאי לכתוב ולפרסם בחוץ אצל גדולי ישראל אולי יהושו עליהם לנאלו ממבר אחרים, ועל זה שמו נבול ששה ירחים, ואם ה"ו לא יעמד להם ריות והצלה מרצון, או ממבר הארץ ה"ו לצמיחות. והנה קמו ענה והתקוררו מחדש לשלוח אנשי עם מרובם לבקש נדבות אנשי עם למען לא יאבדו ה"ו שאריות נחלתם בציון, מתחלה בקשו את הרב הגדול מאב המשפחה ראשון לציון הרב חיים נסים אמולעפאי"ם, שילך בעצמו ובכבודו לעורר את לב ששמי אבנו שראל לדבר גדול זה, אך הרב ענה ואמר להם כי אין לאל לדי לעשות זאת, כי וכן הרב מאר למעלה משמונים שנה, תש וואר עינו כמעט אין ארו, ויען להם לדרוש מאת פני מלכה הרב המופלא הגדול מיע ומגדל אביר הרועים ששולחא דבי שניאה קרוש יאמר לו כמבר"ר חיים דוד הון נ"ו, גם הוא בקש זאת שור, ויעתר הרב היה לכתב רבלי"ו לארצות אירופא לבקש עזר מאת אמ"י, ועשו תולכים שלשה רבנים מקריו וירושלם ה"ו לקשו על ברם לעבור לפני שרים, והבקואים בהלכות מלבים ויסודי תורה הלכות דרעה, היה רבב המופלא המהון מנקיו הדעת שביחושלם כמבר"ר יעקב פאפולטו נ"ו, והרבי הכהן המפורסם כמבר"ר יאודה פאפו ז"ל פלא נר"ו בן לאורו צדיק עיר קדיש המפורסם כספריו הקדושים הרב כמ"ה אליעזר פאפו זצוק"ל. והנה הרב יאודה פאפו הג"ל עוב את כל מלאתו עסקו ועניויו להעניו עזי אחרים נתרצה לקבל עליו טורח המסעת הרבה למען הביא עזר לאחיו. והשלישו הרב המובהק כ"ו ב"ו כמבר"ר אהרן המבטה רבינו עזריאל נ"ו וצעה נסעיים שלשת הרבנים הגדולים האלה למסוף נדבות מעדיבי עצמו. וכן ד' האוהב שערי ציון מבקש כל נדבות עמנו להחיש יעו לאב"י בירושלים ה"ו למען לא תכבה גזלתם האחרונה בחד הקדש, ונגד המצוה הגדולה הזאת תעמוד להם ולרעים אחרים וזה ובבא. —

ירושלים ה"ו ר"ב אלא שנת תר"ץ פ"ק. אל"י ל"ו! תאמר ציון! אויב נא ל"ו! תאמר ירושלים! יהידי הלוך תלכנה ובה, כי בא השמש ליל ב' ב' אלו. החושך כבה הר ציון עילש עטפה דר הקיש וירושלים, המרא אל התעלה בשת עליונים ערבו מעטבה מול התחונים. על נפש צדיק הרב הגאון רחבעם ושלם בכל זכרו לנצח ביוהר ה"ו ששעון ור"ו אב"ד מנאווענע וקובשטאדט ברוכסא וברעינה. ארתו! ארתו! עליונים עצרו את התחתונים ונפש צדיק העוליה אל שוקן מעונים — מה באורה ואספרה את יקר צדקת האיש הזה נ"ו? כי מ"ו לא ידע וקרנו גם עז אפסי אויג שמו השוב נתן ריה — כבוד גדול נעשה לו פה עזק גם בחיוו ונדל יתר מאר במרוה — כי נראתה אשר נפש הרימם עמנסו לשוב אל מענה. הנה כל תלמידו תשב"ד ומלמדיו למרו קול גדול ולא יספו עד כי נעמתו יצאה בקדושה וכל הלילה הוא אחרים סביבו קול גדול והוקפם בבה"מ הגדול מהם ציון עז הצות דיום — גם אמני קיש בכו לקול מספר מתורמים אשר המפורזר הרב הגאון הגדול הישטי כמבר"ר משה וירודא אב"ד מקוטנא נ"ו הרב הגאון הצדיק כמבר"ר ישעי' בורדק נ"ו וקונן עליו ישעי' ארים כי ימת באל — איזה אדם כי מת באחלו של תורת, זה הוא דרב הגאון הצדיק הדר"ר עשעון נ"ע" — כי מעורו פנינו אור הליצו

וקר ישיבות תשב"ד בכוללת פרושים ומאה תלמידים ולמדו כמו ועשרה מלמדים ממקרי מקרא עז למורי נפדת והוא הגדול תורה פה עזק. ומאחבתו את וישיבות אמר כי כלה נפשו לשוב אל מענה בתוך הישיבות וכן ה"ו, כי ארבעה ימים טרם נפדר מאתנו צוה להביא להישיבה הגדולה של תשב"ד ושם נאסף אל עמי גם את אשר ה"ו לו מקנינו צוה לננות בתים לתשב"ד ללמדם תורה גם — מתורבת רבינו וירא חסיד — כי שם מת — ער השעיה הנקרא שעי ציון ה"ו מלא אנשים וכל עם ה"ו גם אשכנזים עם ספרדים בני כבה רב. כמבור הוא לא נעשה כעדה וירושלים נפש מת זה ימים רבים — ואת הלכת עבדי ד' הנאמיים פה עזק וירושלים אשר יום רב למל הגדול תורה בקיש ב בחול — לא כי הירשעים אשר אין די למי אשבת נפשים כי גם הצנע להחטיא הרבים וכן שלמים, המה לא ינחלו כבודי פה עזק גם בחייהם ואף כי קבורת המור וסחבו, וכתר ה"ו לשון מרבת נדחות ויחסם ה"ו את ציון ואת אבלי ירושלים.

על דברת האיש מגאליציען אשר בשער עליו עלה המגיד נוס' 20 שנה ואת כי עבר עליהם עם ציר אמנים ש"ל ער הבי"חכנ החיטה והמגיד הורה באצבעו, ר"א נוס' 10 נוס' 16 ענת ו"ו ארמט כי טענת המגיד וזל' נ' 17.9. וכן הדבר הוא אלה אוני קריא המגיד ארמט אשר ידענו בות וכן מבר והערוי קבל עם ה"ו במגיד כי מגמתי אשר אמ"י ידעו קושט אמרי אמת מאת הענישה באיך ד' הרב ה"ו ברוך ואב הצירי אמנים הנזכר שמת לא נשחט על ת"ה"ק אשר נגנתה לקול פרושים בחורבת ר"ה"ו זצוק"ל גם לא על תב"י"ח אשר נבנתה עליו מחשבת.

הסידים אך על ה"ה"ה וזאת נעלת. הן פת"ק"ט בנה בניו אהר מרובנא הצר נאה וקט לבבו ה"ו להקדושי הצצר הזה לשמו. כי אין לו בן ובת, לתורה ולתפלה ועל פה בנה נע"י מרודת לתפארת בחב"ד, ויען כי תרשיש מהבנין היה ע"כ חרדי דברו פה כי יתן הצצר הזה במפתח לאוהב כולל שיאות לשלם נסיו ולכלכל את שיבורו, ויאוחו היסודים ספולין גדול לדבר הזה ויהן להם הצצר חרמם נהנו לו ערובן כאלף ר"ב ויותר, והרב ר' ברוך זאב הנזכר יצא לקבל קצות נדבות למלאת כסוה הכסף אשר חייבו לתת להגבור הנו', ואולם הצצר הזה עתה לא ישאר ביים יען כי לא נתנה הכסף לשוער אשר יעדו לתגבור הנו' התגבל במזמה ניסן ב"ק הנעבל ויקח התצר לו וגם בחוקק לקח הערוב הנזכר, וכן אם אמנם כי יש לאנשי ספולין שלשת אלפים ר"ב ועוד יאסף להם, הנה יקנו למי הצצר ארדת פה עזק.

שך העבא הגדול אשר שנלה לרמסק לשלם לעישי ריעו ברתעם. ממכלל מטפשו בהשכל ובקריבה ויסם לא יקשו ליל לא נזח מסדוק אחר האנשים אשר להגורו המלחמה אשר נדחתה שמה, וכשלת אלפים איש אסף אל המשמר ובתו הנצרים אשר מצא בבתי הישמטאלים הביא לבתי אצור — זה השלטה שמועות עשה מטפס חרוין לגדול מרטימטאלים אשר ה"ו חייב לאיש נוצרי כסף רב ותרנו בתוך המלחמה האחרו כי בא השך העבא לרמסק מלאה לכבה אשת הנצרי הג"ל לבקש מאת הישמטאל לתת להם ברתה כי אין להמאוקה, וזאת ברשעת נפשו שלח לא כושלת ומת בסרי וימותו בבית הנצרי למלועים ועד קטנם — ויותר דבר לשך העבא והלדר ברהומו העיר שלשת ימים ודתי להם כי יש שפעוס במכללת ישמעאל — גם ב' אלוף מרם אור בוקר תלה 27 אישים גדולי העיר ובנצריים המת בקנה שירפם מאת הישמטאל איש ועוד ורו נפ"ו לעשות כלה נדורה באנשים הרעים — כארבות אלפים מילוי צבא א"י. רפאא ירוו להוף בייחוס, חיל פראנקויך בתים ברתם לרוב בבירוי"ו יום וים ציום איריים ובאו בבירוי"ו. התקט מתנוסת בנין סוריא? מלכי איריאפא יונו עם שפנסט על הדריון כי לא תעצור בה במשפלת תורמטא להבריתם. כי עשה התבצור במקום הדרים הנבונים הנקראים "לויני" ומשם עשו מלחמה גם עם אבראהם באשא וגבו עליו ויקחו כפמני בלי תורת ובוה ויבאו גם עיה. פמני חיאל בריל.

"ארץ הקדם", המגיד, 20.9.1860, עמ' 4

ל"שאיפות הצודקות של הלבנון" ולנוצרים. אלא שהאמת ההיסטורית אמנם הצביעה על עלילה חדשה וגד היהודים — בעקבות הטבח — דווקא כיוונת המוצרים הנוצרים שהאשימו את היהודים. לאחר שהשקט שב על כנו, בסיוע פעיל לפורעים המוסלמים. אך לא על טבח של המוסלמים ביהודים.¹²

המגיד עסק לראשונה ב"נקודה היהודית" בעקבות השמצות הנוצרים בדמשק, בעקיפין, בגיליונו 5-7 מה באורה ואספרה את יקר צדקת האיש הזה נ"ו?

רוטשילדן. את המכתב שלח להם — במיוחד להמגיד ועורכו אליעזר ליפמן זילברמן, חלוק מסעי העיתונות העברית למען קהילות היהודית במצוקה — המנהל הבין-לאומי

של ענייני הצדקה של הברון רוטשילד, ד"ר אלברט (אברהם) כהן, לאחר ש"שמועה רעה באה לאזנינו מדמשק". הוא עצמו ביקש להפליג מנמל מרסיי אל הלבנט, אבל שולחיו הורו לו להישאר כדי שנוכחותו לא תתפרש כפרובוקציה. רוטשילד והקהילה בצרפת שלחו בינתיים סיוע בסך אלפי פרנקים לקהילה היהודית שם, וזו לשון המכתב:

דמשק. י"ח רחמים (1 אלול, 19 באוגוסט)

תפארת ישראל, עטרת ראשנו [...] דברי שבח, תוארי כבוד ודרישות שלום, כמקובל,

סניור יעקב באראן די ראטשילד [...]

אותותינו אלה הם המדברים להודיע במרום קדשו כי בודאי כבר קדמה הידיעה מאשר עשו גויי הארץ עם הנוצרים השוכנים בדמשק מזה מ' יום ושללו והרגו וישרפו בתיהם דברים אשר לא יעשו ולא היו לעולמים, ומאת ה' היה הדבר לכל השוללים גדולים וקטנים לא נגעו ולא פגעו באומתנו הישראלית לא בגופים ולא בבתים ולא בממון ונעשה לנו נס עצום ורב, כמעט יותר מניסי יציאת מצרים [...] ואחרי ככלות המשוללים וכאו שרים וסגנים מאת אדונינו המלך יר"ה והתחילו לתקן את אשר עותו ורצחו גויי הארץ על פני המשפט ויצאו כל הנוצרים מהמחבואות – ראה ראינו ואזנינו שמענו עצמת שנאתם וקנאת הנוצרים לעם בני ישראל באמרם למה הגויים לא רצחו ולא שללו ולא שרפו בתי בני ישראל, ודבריהם אלה הם שנאה וקנאה ותחרות, והם מקשים קושיא לאלוקינו אשר נתן בלב השוליים הרחמנות ולא נגעו ולא פגעו בעם בני ישראל. לא די לנו שנאת הנוצרים הקדומה לבני ישראל ובפרט בעירנו דמשק יע"א כנודע, אלא כעת מחדש נתחדש להם שנאה חדשה אשר אין לה שחר [...] ובכך, מאחר שידוע שלא נמצא ארוכה ומרפא לשנה אשר היא מחמת קנאה, חוששים אנחנו מרוב דבריהם של נוצרים ועצם קנאתם פן ואל חס ושלום יתפעלו השרים יר"ה מדבריהם ומגדופיהם [...] ואף גם זאת באנו בשורותיים אלה לחלות פני תהלתו שישלח לנו אגרת רקומנדסיון [המלצה] מהשר הגדול יר"ה שבעיר תהלה פאריס רבתה למעלת הקומנדאר אשר שולח את החיילי למחוז סוריא יע"א שיהיה בעזרתנו ויסכיירו לו שגם אנחנו בני ישראל השוכנים בעיר דמשק [...] חולינו במצוקה הזאת עם הנוצרים שכל ממונינו הוא אצל גויי הארץ, אשר ביחד למשפט יקרבו, ומי יודע מי בהם יצא נקי במשפטו ועניי העיר הזאת ובעלי המלאכות בטלים ומבוטלים ונודדים לחם [...] ואם יכשר בעיני אדונינו לשלוח לנו כתבים רקומנדסיון גם לגנייראלי ולקאנזולים מלכות האדירה פרנסיז יר"ה ובעזרתם וסיעת אדונינו שיהיה שלום יהיה לנו...

חתמו על המכתב: הצעיר חיים רומנו, נחום לונזאנו, יעקב ס"ט, יעקב פרץ, דוד פרחי,

רפאל הלוי, אהרן יעקב בנימין ס"ט, יצחק קלון.¹³

המגיד, הפעם בעטו של גורדון, עסק שוב ביוזמתו בעלילה הנוצרית נגד היהודים בדיווחו מ־16 באוקטובר. הוא הדגיש את ההסתה בעיתונות באירופה, שקודם לקח את קביעתה, על הסיוע החומרי של היהודים למוסלמים כלשונה.

לפני ימים לא כבירים, השמועה עשתה לה כנפים בכתבי-העתים באיראפא כי גם היהודים בדמשק ידם היתה עם הרוצחים, וכי רובם ככולם הושמו בבית האסורים.

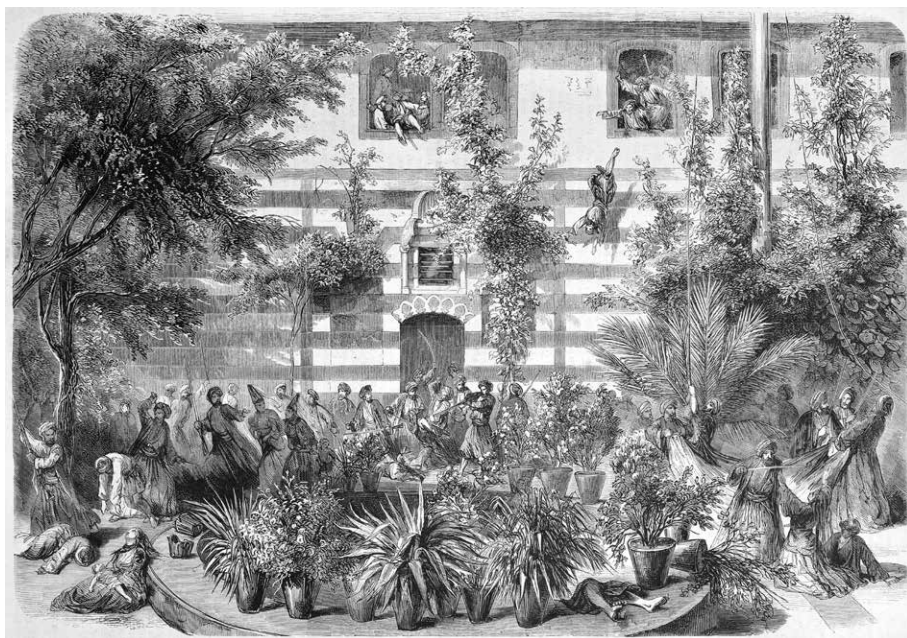
גם הגד הוגד כי ענשה ממשלת תוגרמה את היהודים אשר בסוריא לשלם לנוצרים סך ארבעה מיליאן פיאסטר, ושונאי ישראל החלו לשמוח ולשוש לקראת הבשורה הזאת. לשמחת לבכנו הבאנו בגליון העבר את דברי המכתב אשר כתבו חכמי ורכני דמשק אל השר המרום ראטשילד בפריז, אשר שלח לנו בטובו הרב החכם הגדול אברהם הכהן הי"ו מפאריז. מדברי המכתב נראה גלוי לכל, כי אך שקר ענו המלשינים באחינו שם, כי אי ירמו במכתב ההוא משימת היהודים בבתי כלאים.

הוא פנה אליו והצביע על בשורה טובה מן העיתונות התורכית: "ועתה נוכל להודיע לקוראינו היקרים כי גם מכתב העתי "יורנאל דה קאסטאנטינאפעל" (*Journal de Constantinople*) (עיתון שמומן בידי ממשלת צרפת, אך שימש בה בעת גם כביטאון לעמדותיה של הקיסרות העות'מאנית).

היודע כל הנוגע לזה ביתר שאת מכל כתבי־העתים (ה)אחרים, בצאתו לאור בקרית ממלכת תוגרמה, הודיע באר היטיב, כי אך שקר דברו כתבי־העתים על יהודי דמשק, ועד היום לא הרע הממשלה אף מאיש יהודי אחד אשר נתן ידו לפושעים ורוצחים, וחזון שוא הוא משונאי ישראל אשר אמרו כי נענשו היהודים לשלם ארבעה מיליאן פיאסטר. כל אלה הדברים המה חיים וקיימים רק ברצון אויבי היהודים אשר בצר להם לראות כי לא עבר כוס חמת הדרוזים והישמעאלים גם על היהודים, ע"כ מתאמצים להבאיש ריחם בעיני עמי איראפא. אבל השק לא יעמוד וגם שונאי ישראל בחושך שמם יכוסה, כאשר בחושך יתהלכו, ושלום על ישראל סלה!¹⁴

בריל מסר את הדיווח שלו על עלילת דמשק החדשה של הנוצרים נגד היהודים בתיאור מפורט של התפתחותה ולצדו ניתוח המניעים, בתוספת דברי גנאי בלשון נוקבת ובמונחים שהמערכת בפרוסיה המזרחית אינה מרשה לעצמה.

הנה דמשק מוסר מעיר ישמעאלים. הנוצרים אשר נשאר בחיים עתה ירון חלקיהם. השר הצבא הנשלח מהשולטאן דמשקה, משפט חרוץ יעשה בהישמעאלים גם גרש גרש את הישמעאלים מבתיהם והושיב שמה הנוצרים ומאוצר המלכות די אכלם ינתם להם. גם יום יום כסף רב יובא להנוצרים מארצות אירופא גם מהנוצרים גם מהיהודים הרחמנים. עתה כטוב לב הנוצרים לא יתנו על לבכם כל אשר נעשה להם וכל אשר נגזר עליהם כי כל ההוה אך מאת ה' היתה לפנות דרך תבונה להישמעאלים ולהנוצרים אשר בארץ סוריא. הן הישמעאלים בכבלי ברזל יוליכם על הדרך הטוב הזה לבלתי דבר עוד סרה ולעשות רע לאיש שלומו אף אם לא יחזיק בדתו. והנוצרים לא הוכחו מכל אלה אשר קראם באלה הימים. לא רְוֹתה נפשם מנקמתם אשר יחזו בשונאיהם. עוד רעבים גם צמאים לשתות דם היהודים האומללים תושבי דמשק אשר נשארו ערומים בעת הצרה, כי נתנו כל מחמדם שוחד בחיק הישמעאלים אך להציל את נפשם. הנוצרים בדמשק משנאתם את היהודים לא יזכרו כל הטובות אשר עשו היהודים עתה להם, המה כבר שכחו כל תגמולם אשר גמלו להם הנוצרים בזמן עלילת הדם. הנה היהודים בעת הזאת המו רחמיהם המרוכים על הנוצרים והחביאום בבתיהם

טבח של דרוזים במארונים בחצר הקונסוליה הצרפתית בדמשק.
L'Illustration, Journal Universel, Paris 1860. תמונה: שאטרסטוק

והאכילום בכל אשר הי' לאל ידם. ועתה זאת הגמול אשר הנוצרים משלמים להם יתעללו על היהודים בעלילת רשע, לאמר "גם היהודים בקושרים היו", יען מה? יען כי עברתם שמורה ליהודים גם מאז. ועתה היטב חרה להם, מדוע פסחה הרעה מעל פתחיהם ונצלו בנפשיהם. הנוצרים מיום בוא השר הצבא יקימון עדי חמס על היהודים לדבר עליהם תועה, אבל שר הצבא גם הוא חכם ויבן את כל דברי הנוצרים כי חרב לשונם, וככל זאת בפניהם האמין להם ורבים מהיהודים אסף אל המשמר. אחרי כן גלה לעיני השמש כי רק מתנפלים המה על היהודים על לא חמס בכפיהם והוציאים לחפשי, והם בכל זאת טוב לא יחשובו, כל מזמותם לבלעות נקיים.

היהודים מדמשק בראותם כי רעה נגד פניהם מהרו להודיע ע"י הדילוג רב לשרי בית ראטהשילד אשר בפאריז והמה מהרו ושלחו את בן משק בית חסדם הוא הרב ד"ר אברהם אלבערט כהן אשר ילך דמשקה להציל מטים להרג כיד ה' הטובה עליי מממשלת פראנקרייך.

וכדי להדגים את ההשלכות של המסע האנטי-יהודי שעוררו גורמים נוצרים גם באירופה, הביא גם סיפור קטן מעיר הנמל טרייסט ששימשה מקום מעבר של סחורות למזרח הקרוב וממנו.

זה מקרוב שלח איש יהודי בקבוק יין חמר מידו לטריעסטי. בעל המכס איש נוצרי הוא. ויהי בראותו את היין אמר כי דם הרוגי נוצרי דמשק הוא והוא ישלחם לאחיו על פסח. היהודי הזה חכמתו עמדה לו להראות פחזות בעל המכס הזה לעין השמש ויאמר לו שקר אתה דובר והטמין את הבקבוק תחת בגדו. אז חשב בעל המכס כי בדברו קלע אל האמת ויזעק בקול כזאת וכזאת ויאספו המונים המונים לקול הזעקה גם שופטי העיר באו. אז פתח היהודי הבקבוק וירא לכל כי יין הוא. אז הלכו הנאספים בפחי נפש. כן שוטני יהודי דמשק ילכשו כושת וחרפה ולא יחשבו עוד רע לבית ישראל ומלאה כל הארץ דעה בב"א.¹⁵

המגיד וגורדון חזרו אל העלילה הנוצרית בהרחבה ב"14 בנובמבר. יש להניח כי בינתיים לקח לידו עורך העיתון, אליעזר ליפמן זילברמן, את ניהול המערכה ופרט למשפט פתיחה העדיף העיתון להעביר את רשות הדיבור והציטוט למכתבים שהודפסו בעיתונות

טירקייא

מערק ירושלים יד תשרי שנת ביום התא יאמר לירושלים אל היראי לפיך.

כבר נודע במקלות עם ד' כי השר הצדיק משה מונטיפיורי נ"י רחש לבו דבר טוב לבנות בתים לשבת עלי המרס חמר אשר קנה קרוב למלח הזמית ירושלים. דא אבר לבנות ויבן, זה שנה החל לוסד הבתים ועתה החמנו לזבית, שכמה עשר בתים נבנו שמה, כל בית בחמשה על שבעה, פנימה הטוח בסיד לבן והקרקע במרצפת אבנים גם הגג צופה באבנים, לכל בית בית הבטיל, מהבתים האלה נבחרו שני בתים אחד לבי"הבג והשני לבי"המר (כי חפץ השר הגי' כי ישבו שמה אך התינים בבורת ד'), אחד מבתים נבחר לבית רפואת תעלה, גם נעדר ימים ישלח רופא משביל כי ישב בשני הבתים הטובים הבתים מאו. הרופא הוא ישקף גם על בני העיר, כאחד מבתים מקה מים לטבילה, שתי בורות מקה מים לשת'י, ע"י מוכנה — (פומפן) יעלו המים, כל אלה הבתים עומרים בשורה מזרח למערב, החצר והבתי כסאות אחורי הבתים בדרום, הבתים האלה נבנו מכסף תרומת המנוח יהודא טורא נ"ע באמעריקא והמנוח היה הקפיד על כסף קרשיו את השר הצדיק הגי' ואת רד גי'שום קורשעו כאמעריקא. בהיותם פה זה שלש שנים והמתיק סוד עם מתי סודם אנשי עצהם היה הרב הגאון הצדיק כמור' ישעיהו ברודיאקי והרב הגאון הר"ר רב"י כמור' שמואל סלאנט היה או נעזר יחד כי אין טוב לאנשי ע"הק אך לבנות להם בתים עלי כרם חמרי כי אבנים ועפר מוכן גם היסוד על נקלה ימצא, או השר הגי' והדא הגי' נתנו אנון קשבת לדברי הרבנים הגי' ויבטוחים לרחובון על דבריהם בשבום שלום ללונדון, ויהי בשבום הביטוי כי שובת הענייה הוות, השר הצדיק משה מונטיפיורי הן אמנה כי לבבו ירמה כתרמת הים, לנלו לעשות אך טוב לעמו ובויתר לאחיו הנדכאים בני ע"הק כמור' ישעיהו ונתה בשוף גלי הים בני ישקטם, כן השר הגי' כי יעלה על לבבו עשות טוב לא וחסה ולא ישקטו עד עשותו עד הקימו מחשבתו הטובה, לא יעז כח בנפשו להרמקיה עד יירוש את פה הרבנים איד יבנה? ומי יבנה הבתים? אך מ"י עלות על לבבו עשות הרבר הזה קרא אחיו איש אמן מלונדון כי יעלה ירושלימה לבנות שמה בתים ולא נאות הדא היה לבנות הבתים רק שמה עשר בתים כמור' ששת אלפים שטערלינג, ואמנה כי בלונדון מקה השוה היה כוח, ואולם אם שאל את פה הרבנים ביות הלא או כארבעים בתים נבנו במחזורי הים, גם הדוכסן אשר עתה לא יוכל לתקן, או לא ה'י, זה שבעה עשר יום אשר בא היום דא גי'שום קורשעו לראות הבתים ולהתבונן עליהם והחליק בן אנשי ע"הק עפ"י דברי המכתבים אשר השר הצדיק הגי' שלח ע"י לכל הרבנים, מעשהו בעלי בתים חמה וגישים ונדרים ובנותיהם בעו'י ימים אחרים יצאו לשבת שמה כי ימלא ההבטחה אשר הבטיח הדא הגי' להרבנים הגי' אשר הראויה החיטונה, אשר עוד ויכל לתקן הוא אבר לתקן היינו לבנות להבתים בתי אצור ותנורי אופה, בעוד יושים ימנ כל דא גי'שום קורשעו לדרבו שש ושמה, ברב תודות קרמו מניו כל

הרבנים על הרבר הזה. וכן ר' לארץ ופי השר הצדיק משה מונטיפיורי י"י עתה עוד רב צדיק נתנו לאנשי ע"הק ממנו, אשרי השר הצדיק משה מונטיפיורי אשרו! חן כביר עשתה יד ועוד יד נפוי להטיב, וקנה דמשק מוסר מעיר ושמעאלים, הנוצרים אשר נשארו בתים עתה ירחיקו חלקיהם. השר הצדיק הגי'שלח משה מונטיפיורי י"י עשה בהשטמנאליים גם גרש גיש את השטמנאליים מבתיהם והדיש שמה לנוצרים ומאצור המלכות ד'י אכלם נתן להם, גם יום יום כסף רב ויבא לנוצרים, מאצרות אירופא גם מנוצרים גם מהיהודים והדומים — עתה כמוב לב הנוצרים לא יתנו על לבבם כל אשר נעשה להם וכל אשר נגזר עליהם כי פל הדוא אך מאל' ה' ויהיה לפנות דרך הבונה להשטמנאליים ולהנוצרים, אשר בארץ מוריא, הן השטמנאליים כבבלי ברול ויליכם על הדרך הטוב הזה לכלי רבר עוד סרה ולעשות רע לאיש שולמו אף אם לא חיוק בדרו. והנוצרים לא דפחו מכל אלה אשר קראם באלה הימים, לא רוחה נפשם מנקמת אשר יהיו בשונאיהם, עוד רעבים גם צעמים לשתות הם היהודים האומלים תושבי דמשק אשר נשארו עיומים בעת הצרה, כי נתנו כל מחמרים שחוד בחוק ודיש-מעאלים אך להציל את נפשם, הנוצרים ברמשק משנאתם את היהודים לא יזכרו כל הצובות אשר עשו היהודים עתה להם, המה כבר שכתו כל הנמלים אשר נמלו להם הנוצרים בזמן עליית הים, דעה היהודים בעת הזאת המו רחמיהם המרובים על הנוצרים והרכיבאים כבתיהם והאבילות בכל אשר ד'י לאל יום, ועתה את הנמל אשר הנוצרים משלמים להם ותעלו על היהודים בלילת רשע, לאמר, גם היהודים בקרשורים היו, "יין מה? יין כי עברתם רשע, יהודים גם כאו. ועתה הישב חיה להם, מרוע פסחה הרעה מקל פתוחים ונצלו בנפשיהם, הנוצרים מיום בוא השר הצדיק יקומו ע"י חסם על היהודים לדבר עליהם תועה, אבל שר הצדיק גם הוא חסם ויבן את כל דברי הנוצרים כי חרב לשונם, ובכל זאת כפני הסהאמין להם ורבים מיהודים אפק אל המשמר, אחרי כן גלה לעין השמש ש רק מתנפלים המה על היהודים על לא חסם בכפיהם והצדיאם לחפשי, והם בכל זאת טוב לא יחשבו, כל מכותם בלילות נקיים.

דיחודים מרמשק בראתם כי רעה נגד פניהם מריו להודיע ע"י היולוג רב לשיי ביה אהאשילי אשר כפארוי והמה פרוי ועלוו את בן משק בית המסד דוא הרב ד'י אברדם אילבעט סקן אשר ילך דמשקה להציל ממים לרוב כיד' ה' הטובה עליו ממשלת פראנקרייך.¹⁶

וז' לקרוב שלח איש יהודי בקבוק יין חמר מידו לטריעסטי. בעל המכס איש נוצרי הוא, ויהי בראותו את היין אמר כי דם הרוגי נוצרי דמשק הוא והוא ישלחם לאחיו על פסח. היהודי הזה חכמתו עמדה לו להראות פחזות בעל המכס הזה לעין השמש ויאמר לו שקר אתה דובר והטמין את הבקבוק תחת בגדו. אז חשב בעל המכס כי בדברו קלע אל האמת ויזעק בקול כזאת וכזאת ויאספו המונים המונים לקול הזעקה גם שופטי העיר באו, אז פתח היהודי הבקבוק וירא לכל כי יין הוא. אז הלכו הנאספים בפחי נפש. כן שוטני יהודי דמשק ילכשו כושת וחרפה ולא יחשבו עוד רע לבית ישראל ומלאה כל הארץ דעה בב"א. ויאל בריל.

היהודית בכריטיניה בג'ואיש כרוניקל שהיה מוכר היטב לגורדון, שכתב שם לפני שהצטרף להמגיד. התכתבויות בהולות והתערבות של מנהיגיהם של יהודי אירופה אצל מנהיגים, דיפלומטים ואישים בכירים כדי “לנקות” את היהודים מאשם ולשחרר את אנשי הקהילה שנעצרו. המצב בדמשק הוחמר עם עזיבתו הזמנית של פואד פחה שהפקיד את אחריות לבתי הדין המיוחדים לסגנו, ותלונותיהם של נוצרים נגד שותפותם, כביכול, של היהודים לפשע החלו להימצא קבילות.

“את אשר לא קיינו בא על אחינו בדמשק. העלילות אשר העלילו עליהם שונאיהם עשו פרי, והינם נתונים בצרה גדולה”, נכתב בהמגיד והוצגו בו שלושה מכתבים. הראשון, שלא הגיע לדברי העיתון “דרך הפאסט”, אלא הועבר שלא בדואר, בא מן הקהילה היהודית בדמשק. הכותבים סיפרו בעדותם הקשה על ההתעמרות בחברי הקהילה והסחטנות מהם עד מותם בעינויים, כי תחילה לא האמין הפאשה התורכי פואד לדברי העלילה נגדם, כי הוא עצמו עסק בחקירות ובענישת מבצעי הטבח. אבל

אמנם אחרי שיצא פואד פחה מהעיר בראש צבאו לרדוף אחרי הדרוזים בהרי הלבנון, התאחדו נוצרים וישמעאלים והיו בעצה אחת להעיד על אחינו האומללים, כי גם הם ידם היו עם הרוצחים, והשופטים האמינו להם. רבים מאחינו הושמו בבתי כלאים. לשוא יעמיד היהודי עדים המעידים על תומתו, כי שומע אין להם מאת השופטים, וכל נער נוצרי או ישמעאלי הבא לפני השופט ואומר כי ראה יהודי הרג איש נוצרי, יאמין בו כאשר ישאל איש באורים, ועדות היהודי איננה מתקבלת. ולא זו בלבד כי גם אם יבא איש נוצרי אחר ויעיד כי בעת המעשה היה נחבא היהודי אתו במקום אחד מחמת הרוצחים, לא יאמינו גם לו. רבים מאחינו אשר הושמו בבית הסוהר מתו אחרי סבל עינויים קשים ומרים (מספר המתים ה”רבים” לא נמסר; נתונים מאוחרים מדברים על מותו הישיר של יהודי אחד בלבד אך סביר להניח כי היו עוד וכי ראשי הקהילה אינם מגזימים). ומה יעשו בנו המון הנוצרים? באים בבתי היהודים ואומרים להם: אם לא תתנו לנו סכום כסף, נלך ונעיד עליכם כי רצחתם נפש. אחינו האומללים היודעים כי אין מידם מציל בבית המשפט, נותנים להם כל מה שיש להם רק למען הצל נפשם ולפעמים גם זה ללא יועל – ביום אתמול תפסו את הרב הנכבד ר' יעקב אבולעאפיא (הוא בנו של הרב ראשון לציון) והביאוהו לבתי המשפט והעידו עליו כי ראו בעיניהם שביום – המית שני נוצרים. לשוא העמיד גם הוא עדים נאמנים אשר העידו אנה היה ביום ההוא, לא פנו אל דבריהם והשליכוהו אל הבור.

המכתב כלל גם דברי שבח על ניסיון התערבותו של השגריר הפרוסי: “הן אמנם ציר ממלכת פרייסען היושב בעיר, עשה כל אשר היה לאל ידו להגן על אחינו האומללים, בידעו היטב כי חפים הם מכל פשע, אבל לא מלחה חפצו בידו”.

המכתב השני היה העתק מכתבו של ד"ר אלברט כהן, מנהל פעילויות הצדקה של הברון רוטשילד בפריז לג'ואיש כרוניקל, שביקש להשתמש בשירותי עורכו כדי להפיצו לרשימת נמענים מכובדת ונשא בשורות טובות. הוא בישר כי “בוז הרגע קבלתי משר

הצבא על חיל הצרפתים בסוריא, והנני שולח לו העתקה ממנו, ואדוני בטובו יודיע זאת אל הרב הראשון (ד"ר אדלער) ואל השר משה מאנטיפיארע (מונטיפיורי). עת לא תתנני עתה לעשות ממנו העתקות רבות".

המכתב השלישי היה מכתבו של מפקד חיל המשלוח הצרפתי, הגנרל בופור (Charles Marie Napoléon de Beaufort d'Hautpoul), לאלברט כהן. אמנם הכותב לא ביקר עדיין, לדבריו, בדמשק, אך הביעאמונה בחפות היהודים גם אם, לדבריו, סביר להניח שהיו גם כמה אנשים רעים או פשוט עניים ביניהם, שכן שלחו ידם ברכוש הנוצרים. זו גם דעת הקהל בסביבתו, כתב.

אוקטובר 8. אף אם לא הלכתי עוד לדמשק, ואין לאל ידי לחרוץ משפט על דבר העלילות אשר העלילו על היהודים בדמשק, בכל זאת, כפי אשר שמעתי והוגד לי מרחוק, יודע אני כי לא כצעקתה הבאה עליהם עשו. לשמחת לבבי הנני להודיע לו דעתי (בהיותה גם דעת הקהל פה) כי אף אם יוכל היות שנמצאו איזה מהיהודים מדלת העם אשר שלחו ידם בשלל הנוצרים. אבל כל הנותרים רובם ככולם חפים ונקיים מכל דבר חטא ועוון – ואם איש אחד מהם יחטא (ואיה אפוא אומה ולשון אשר לא נמצאו בתוכה גם אנשים רעים וחטאים?) לא על כל העדה יהי הקצף.

המגיד ציטט עוד ידיעה מהעיתון הבריטי: הבשורה הטובה של השר משה מונטיפיורי לוועד שליחי הקהילות בבריטניה כי פואד פחה חזר לדמשק ו"קרא דרור לרוב אחי" (אחינו בני ישראל) אשר רגליהם לנחושתיים הוגשו לרגלי העלילות אשר העלילו עליהם שונאיהם הנוצרים יושבי העיר ההיא הצמאים לדמם. בין אלה אשר חופשה נתן להם היה גם הרב המכבד בן הרב הראשון לציון, ולא יארכו הימים וגם הנותרים מישראל יצאו לחופשי". יתרה מזאת, מונטיפיורי קרא העתק של מכתב נזיפה של ראש ממשלת הממלכה [ששוגרן] לפאשה של העיר סמירנה (איזמיר) שם נרדפו היהודים, שבו נאמר בתרגום העברי של גורדון מאנגלית:

שמועה שמעתי כי זה ימים לא מעטים והיהודים אשר בשמירנא סובלים רעות רבות מידי בעלי דתות אחרות, על לא חמס בכפם, וכימים האלה פצע ישמעאלי אחד בחרב חדה את נער עברי ולא הובא בפלילים על דבר התועבה הזאת אשר עשה. הן כל יושבי הארץ הסרים למשמעת ממשלתנו הרוממה כלם שוים לטובה בעיניה בלי הבדל דת ועם, ולזאת לא תעלים הממשלה את עיניה מראות ברעה אשר יסבולו לבעלי דת אחת מידי בני דת אחרת. ועתה בהיותך אחד משרי ממשלת תוגרמה, הלא לך לדעת מחשבותיה באר היטב [...] ובידעך זאת עליך לשית עין השגחתך לטובה על כל הסרים למשמעתך, ולעשות צדק ומשפט אמת [...] לזאת תתאמץ מהיום ההוא והלאה לעמוד לימין אלה היהודים האומללים, לא תעצום עיניך לראות אותם עשוקים ורצוצים על שמרם דת אבותיהם [...] גם כל תחשה עד אשר ענוש תענוש את הבליעל אשר פצע את הנער העברי.

משה מונטיפיורי, מתוך אוסף אברהם שבררון, הספרייה הלאומית

לפני ועד הקהילות הוקרא, לפי הדיווח, מכתב נוסף של מיודענו אלברט כהן מפריז, שמספר על קישור מעניין בין הפרעות בנוצרים לעלילת דמשק המקורית ב־1840. הפעם הם באו על עונשם, אולי בלי משים, מידי הפורעים המוסלמים, וייתכן שהדבר ליבה את ההאשמות נגד היהודים. מדובר בלוח הזיכרון שהתנוסס במנזר הקפוציני על “הירצחו” כביכול של הנזיר הצרפתי, האב תומאסו, “גיבור” עלילת דמשק, בידי היהודים, ושהרגיו במשך שנים את הקהילה היהודית וקהילות בעולם, אך לא הוסר, “כי בעת המהומות והמבוכות בדמשק פרצו השודדים והרוצחים בבית־תפלה לנוצרים והרסו ושברו לרסיסים גם את הלוח הדבוק על הכותל אשר עליו כתבו כהני הנוצרים לדראון נצח ליהודים את דבר העלילה הנוראה אשר העלילו לפני שנים רבות על היהודים, וקיימו בעדותם חרות על הלוח, כי ידי היהודים שפכו את דם הכומר הידוע, אף אם נגלתה אז צדקתם לעין השמש”¹⁶. ב־28 בנובמבר הוקדש חלק נכבד של העיתון להתכתבויות בפרשת העלילה בדמשק. ראשית העביר אלברט כהן שלושה מכתבים נוספים “ליד החכם מגיד מישרים לעמו”, שלושה מכתבים רבי ערך. הראשון, הפעם עם בשורות טובות מן הקהילה היהודית בדמשק, אחרי ההתערבויות לטובת האסורים:

ובהגיע מכתבי אדוננו לכל הקונסולים ובפרט קונסול פראנסה, נתמחקו האדונים וגברה מדת הרחמים והיתה תשועת ישראל ונקיות האומה הקדושה כסיעת מכתבי רום מעלתך [...] ולא נכחד מאדוננו דבר. בעונינו לקינו ושלמנו בהיותנו חבושים, יש ממנו חמשים ים ויש שבעים יום בבית הכלא ולא ראינו שום אדם כי אם מעלה הגביר היכם השלם השר סי' שמעיא אנג'ל נ"י והיה מחזקנו ומאמץ את לבנו אשר לבש בגדי קנאת ד' צבאות ובכל יום היה בא לבקרנו בבית האסורים והיה מחזקנו ומאמץ את לבנו – והיה נותן ממון להנצרכים ממנו הוצאות אכילה ושתייה [...] ועל ידו וסיעת אתה הוא גואלנו, יצאנו מאפלה לאור גדול.

לדבריהם ההישג החשוב של כהן היה ההתערבות של קונסול צרפת. "בסיעת מכתביו, ובפרט מכתב קונסול פרנסיס יר"ה, כי כל הנוצרים הנכבדים המעלילים על ישראל הם מסתופפים בצלו [...] גם הם חזרו מדרכם הרע ונשתתקו ולא העלילו עוד". והם ביקשו מכהן, ליתר ביטחון, לכתוב לקונסול מדי פעם ולהזכיר לו להשגיח על שלומם: "והננו מבקשים ממכת"ר כי שתמיד ישגיח עלינו בעין חמלתו ויכתוב לקונסול הנזכר פעם בפעם שידרוש בשלום האומה הקדושה".

מעניין יותר הוא מכתבו של מנהיג עדת האלג'יראים בדמשק מן ה־18 באוקטובר 1860, שהפך לגיבור לאומי בצרפת, המציל הגדול של נוצרים רבים מהטבח, האמיר עבד אל־קאדר (התפרסם בג'זאיש כרוניקל), שבו הבטיח שלא שמע דבר נגדם, גם אם אין לו מידע ישיר על התנהגותם.

הגדולה והתפארת לד' לברו. לאהובנו ויקירנו ראש לחברת "גומלי חסד" לב"י (בית ישראל) בעיר פאריס. ד' ישמרהו יחיהו לעד! הן רצוננו בזה להודיע לך כי הגיעונו דבריך הנכבדים, ובא לידנו מכתבך היקר אשר בו הודיע לנו על אדות שמועת־שוא אשר פרשה כנפיה בדבר היהודים בני עדת דמשק, כי איזה מהם ידם היתה עם האכזרים אשר הצייתו לכת המשטמה והצרה נגד עדת הנוצרי, ועוללו עלילות רשע כאלה אשר ימחם ד' מלוח זכרונונו סלה. והנה לדבר ביחוד על אדות בני עדת ישראל יושבי דמשק אין לאל ידי, בהיות כי בעת נעשתה התועבה הגדולה בדמשק, מלאו ידי בעבודה רבה מאד: להגן ולהציל את אלה האומללים כפי יכולתי, ולדאבון לבי הנני אומר כי לא יכולתי לעשות טוב רק מעט: אבל אוכל להגיד באמת ובתמים, כי לא ראיתי ולא שמעתי מאומה משום דבר רע נגד היהודים.

המכתב השלישי היה של "ציר ממשלת פרוסיה" ד"ר ועתצשטיין (Wetzstein), הקונסול של פרוסיה שהיה בעיר בימי המהומות, לרב הראשי של דמשק, והצביע על זהותם המדויקת של המעלילים.

כל איש יודע כי בעת המהומה והמבוכה גם היהודים היו בסכנה גדולה ולא יכלו לבטוח על עזרת השוטרים הדרוזים והישמעאלים או עמדו אז להגן על מקום מגורותיהם, מסבות חסרון כח ידם או רצונם. וע"כ נאלצו רובם לעזוב את ניהם ולהתחבא בבתי הישמעאלים, והנותרים לא הרהיבו לצאת מקיר בתיהם וחוצה. והנה העלילה אשר גם היהודים פשטו ידם בשלל הנוצרים יסודתה בשוא ושקר, וכל איש ישר לא יתן אמון בה. ובאמת רוב תושבי העיר הנוצרים מצטערים מאד על השמועה הרעה אשר מעבירים את הנוצרים, ועד היום לא נשמע עוד שמץ דבר כי קאטאליק [קתולין] או פראטעסטאנט [פרוטסטנטין] או איש ארמעניער [ארמני], סוריער [סורין], או מאראניט [מארוני] העליל על היהודים בדבר הרע הזה, כל המעלילים הם מבעלי דת גריכיש־קאטאליש [יוונים־קתולים] – וכאשר נודעו גם אלה האנשים אשר עפ"י עצתם התקוממו הגריכען על היהודים, כן יש תקוה כי יצלח בידנו להפריע מחשבתם הרעה ולגול מהיהודים האשמה אשר רק בקנאת־הדת יסודתה.¹⁷

הקונסול הפרוסי הבחין בין הכנסיות הנוצריות השונות והטיל את עיקר האשמה על היוונים-אורתודוקסים, שיחסיהם עם הקהילה היהודית היו מתוחים באפן מסורתי מטעמים פוליטיים וכלכליים. המגיד המשיך במדור החדשות מ”ענגלאנד” בפרסום שהועתק ותורגם בידי גורדון מן הג’ואיש כרוניקל, של התכתבויותיו של השר משה מונטיפיורי עם ראש הממשלה הבריטי ג’ון ראסל (John Russell) ומכתב הקונסול הבריטי לרב הראשי של דמשק. מונטיפיורי העביר “בלב נשבר” לראסל (“רוססעל” בכיתוב העברי של המגיד) העתק ממכתבם הראשון של ראשי קהילת דמשק והוא “מרהיב בנפשי עוז להאמין כי גם אתה השר תאמין בצדקתם, מבלעדי הבאת ראיות אחרות. עתה הנני מבקש מאת כבוד הגרתך, לעשות גם עתה כאשר הסענת לעשות עד כה, לעמוד לימין היהודים האומללים בעזרת ממשלת בריטאניא האדירה, ולחלצם ממצוקותיהם. כי בצרה גדולה הם עתה.” ראש לשכתו של ראסל, האמונד, השיב כי ראש הממשלה קיבל את המכתב של ראשי קהילה “אשר נפשם בשאלתם להגין עליהם מחמת שונאיהם הנוצרים אשר הוציאו עליהם דבתם רעה לא באמת ולא בצדק”, והודיע כי “ממשלת בריטאניא צוותה ע”י הדילוג’רב (הטלגרף) את שר מלכותה (השגריר) היושב בקעאנסאנטאינאפעל, שימהר לעזרת היהודים האומללים בדמשק, וגם יצאה הפקודה אל השר היינריך בולווער (Henry Bulver), השגריר לקיסרות העות’מנית, ואל צירי הממשלה היושבים בבארות ובדמשק שיעשו ככל אשר לאל ידם למלט את היהודים הנקיים וחפים מכל דבר פשע”. מונטיפיורי הביע את תודתו לראסל בלשון נמלצת ואת שמחתו “לידיעה כי גם הפעם נראתה פעולת ממשלת בריטאניא על דבר אמת וצדק ואהבת-אדם”. וקונסול בריטאניא בדמשק כתב לרב הראשי כי ידוע לו שבעת הטבח

רכים מאלופי העדה התחבאו אז בבתי הישמעאלים, כי פחדו על נפשם להיות נהרגים גם הם מידי השוללים והרוצחים, אם ישארו בבתיהם. לא ידעתי ולא שמעתי שמן דבר אף מאחד היהודים כי היתה ידו עם הרוצחים. הן אמנם רכים מאחיך הושמו בבית האסורים מסיבת דיבה רעה אשר הוציאו עליהם שונאיהם, אבל מהרתי אנכי לבקש מאת פני השר פואד פחה להוציא משפט אמת וצדק. ואם ימצאו חפים מפשע למהר להוציאם לחופשי. ולפי דעתי כן יהיה הדבר – לא ידעתי כי היהודים הראו אף למצער אותות שנאתם נגד הנוצרים ולפי הנשמע והנודע, העלילה היא פרי הקנאה והשנאה, אבל רחוקה מן האמת בלא תפונה.¹⁸

השר פואד פחה שחזר לדמשק אכן הורה לשחרר את היהודים שנאסרו. גם ההוראה להטיל על היהודים השתתפות בפיצוי הכספי לעדה הנוצרית בדמשק בוטלה והתמיכה באה, בסופו של דבר, מאירופה. גם בדיווחו האחרון בפרשה לא נמנע יחיאל בריל מלמתוח ביקורת חריפה על המדיניות התורכית.

זה שבועים הובאו דמשקה שלושים אלף כיסים פייאסטער – הכיס חמש מאות פיאסטער – לעזרת הנוצרים האומללים מאת נדיבי עמים אשר באירופא – הכסף הזה הביא פקודה משולטאן ותוגרמה לבנות החצרים והארמונים השרופים של הנוצרים גם

בדמשק גם בדער אל כאמער. הפחה שר דמשק צוה להביא מפקד כל עצי־לא־יעשו פרי אשר במסיבי דמשק ומטעם המלך אם יפקד עץ אחד דמו בראש הכורת – גם הפקיד הפחה על ראש בעלי הפרדים כי איש אשר יתן פרד לאיש נוצרי ללכת מדמשק הלאה בנפשו עשה זאת למען תבנה העיר על תלה והנוצרים ישובו לקדמותם – המשפטים אשר יעשו לישמעאלי דמשק יום יום המה כסות עינים לממשלת תוגרמה על כל העול אשר נעשה בממשלתה מאז מלכה עד עתה.¹⁹

במדור המדיני האחרון לשנת 1860, ב־25 בדצמבר, הודיעו גורדון והמגיד בהקלה כי

בארץ סוריא והרי הלבנון אין כל חדש נפרץ. הדרוזים נמלטו למקום מקלטם הויראן, בפנים ההרים, ואלה אשר לא צלחה להם להמלט, נספו בעוונם, ונעשו בהם שפטים גדולים מידי פואד פחה אשר לא ישא פנים ומשפט חרוץ יעטה לכל הרוצחים, וכן לאלה אדר נתנו ידם לפושעים... צבאות אחרי אשר לא יכלו להדביק את המון הגרוזים הנמלטים, ישארו על אדמת סוריא כל ימי החורף, ובהתחלת הקיץ הבא ישובו שנית לנופף ידיהם על הדרוזים ולהוציאם ממקום מחבואיהם לעשות בהם שפטים. אחת דבר קיסר צרפת, כי לא יחשה ולא ינוח עד יקום נקמת דם הנוצרים השפוך על לא חמס בכפם.²⁰

אף מילה על היהודים ועל מה שעבר עליהם. נסגר הסוגר על סיפור קטן בדיפלומטיה העולמית, שגורדון והמגיד ימשיכו לעקוב אחריה.

סיקור הטבח בנוצרים בדמשק וניסיון העלילה שנבע ממנו נגד יהודי העיר ב־1860 הם דוגמה לטיפול מתמשך נרחב ראשון בעיתונות העברית החדשה בחיתוליה באירופה (במקרה זה המגיד, שהוקם ארבע שנים קודם לכן) במשבר בין־לאומי שנגע ישירות ליהודים, בעוד פריחתה של העיתונות היהודית בשפות המקומיות נקשרה דווקא לעלילת דמשק הראשונה ב־1840.

זו גם דוגמה לניסיונות ההתמקצעות ולמודרניזציה של הסיקור באמצעות שילוב בין כיסוי המערכת לדיווחי כתב חוץ במקום או באזור ההתרחשות, על כל ההבדלים – ולעיתים ההשלמה – שנבעו מכך. הם הובאו במאמר זה, שהתמקד גם בעבודתו ובטקסטים של העיתונאי העברי הראשון בארץ ישראל: יחיאל בריל.

טירקיא

ע"ד הניכוי בית-ההגדול לבני למלאכת-יד אשר בירושלים בשנת תר"ץ(1)

ירושלים, הנשאים בבית הגדול שנת תר"ץ מ"ג תופרי בגדים, י"ב תופרי נעלים, ו' קלעמפנער, ו' צורפי-כסף, א' שלאסטער, בשנת תר"ב נתקבצו בבית הגדול, א' חרש עצים, ד' תופרי בגדים, ה' תופרי נעלים, ח' קלעמפנער, ב' צורפי כסף, א' עשה מוהר-שעות, בסוף ששים, בשנת תר"ך עובד את בית הגדול ו' תופרי בגדים, ו' תופרי נעלים, ג' קלעמפנער, ה' צורפי כסף, בסוף עשרים נשאים ארבעים. בשנת תר"ך נגרו את למרס ג' תופרי בגדים, א. תופר מנעלים, ג' קלעמפנער, א' שלאסטער, בסוף שמונה, נשארו עד סוף שנת תר"ך ל"ב, מהם בני ארבעה עשר עד המשה ועשרים שנה, ארין מולדתם; כ"ז מארץ מרטיק, מ' מאלדוויא-וואלאבי, י"א רוסלאנד פאלק, ג' נספריק, שבעת פאלנריות, שמונה מארץ טאראקא, מנגולישע קאלאניען אחד.

בשנת תר"ך תמכה אשה הימני באראן יעקב דוי ראמשילד, מכספה כך כמה תושבים וילדות עזות מבני בירושלים מרן משנת ארבע עשרה עד עשרים ושש. ארצות מולדתן: מרטיק ששים, מאלדוויא וואלאבי ארת, רוסלאנד פאלקן שלשים ושש, עמטרייך השש, אלנד ארבע, טאראקא עשר.

ע"ד חולי עניי ישראל אשר מצאו מקלט בבית-ההגדול תופר בירושלים עליו חשר באראן מאיר פאן ראמשילד בשנת תר"ך. נתרפאו ש"ך אנשים, רעו נשים בסוף הקצ"ו, המיתים בחלים כך שלשה עשר. ערס בחלים, י"ה בסוף תרכ"ח, פנקר-רפואה אשר נגנו לחולים מתוך לבית החולים ק"ד 933-49, החולים מהם בני ב' עד הששים, נשאום, אנשים קל"ו, נשים צ"א, ננום אנשים ס"ג, נשים ס"ו, אלמנים קל"ז אלמנת קל"ד, ארצות מולדתם: ש"י מארץ מרטיק, א' גירובעלאנד, ל"ח מאלדוויא וואלאבי, א' מארץ פרס, ב' פאשנגו, כ"ח מצרפת ואל-ג'ר, ל"ד מאראקא בסוף 628.

ירושלים ר' ימים לתודש השני תרכ"א.

ד"ר נייסאן.
מעהל ירושלים ר"ח כהן ענת בא העת לחצנה ל-פ"ק, אם ד' לא יבנה בית, שוא עמלו בונה בו - יאמר גם הנסיון! למען הבין הדברים האלה: אריתני עם שבמשפ ישראלי את אשר חוו עני לקחתו מוסר - זה שנים כברים אל היום כבר נכבד בדובנא ובתי ברוס"ה המיניה רטבו ר' יצחק יהודא ג', מחשבתו השוהה העלתהו דר' ה' צמח, הרבונן על ימי עלומיו והם הבל, גם כן ובת ארץ לו בעבור הובד שמו גם כספר חובו לא רועלו לו בריו והף ארצי סורו, לכן בחרה נפשו לשכון כבוד מנוחה בעה"ק ירושלים, לדגות בתורת ה' אילי ובנה מוה - כמאמר חז"ל תולדותיהם של צדיקים מעשרים הטובים - וכאשר חשב 'לעשות לה' בה עשה ובה כספסוף, מאו שבתו פה עד זה שלש שנים, בבסק מלא שבר לו מלמי להביטו במקרא ולשום לו שכל במשנה המרא תחפ' ה' הצליח בירו, - יצר מחשבתו לא האדם דאה אשר העבר הנו' עוב עזתו עד לא ישמע לחלקת אמרו, ה'תלבש ארדת שער למען כחש ויפת את האיש הזה למה לא יעשה לו שם עולם בין החיים ומה נדול מנגות הדרבה אתה מורחבת וירושלם, ובדברו אליו וים ויהושע חוה לא שם לבו אל משל הערבי, 'הבנת הציר בירושלם אם אחרים לא ותנו לו ימים ודאם אם יש לו כסק מלא פנים" נפתח לעצתו יצרו והלך השטים ואין נגה לו (1) גמל לים נפתח הרב הכהן פניחס (גמלט) כסן י' ספיליו, 1860.

בלתי ענתו, לא שאל פה הכס ונבון אך וצויה מחשבתו לפשלות אדם. קנה לו הציר חרבה והתול לבנותה עלי תבנית התפארת, או הוכה במגורים לא הביש על מלאכתו ולא ראה מה יש באמתחתו, לא אירכו ימי הבנין כספו אול כמטו לא מצאו די השלים הבנין עד כי לות כסף מאחרים ויכל מלאכתו בפאר המעלה ויבואו האנשים על הנשים לראות, גם הנשה בתוכם לבקש כספו, או ראה האיש חוה כי לא טוב תה' אחרותו, ואולם בכל זאת לא עיוב ענת מסתור ויפת בטרנו לבו לרתת הציר בפתנה לאיזה כולל אשר יאות שלשם נשיו ולכלכל שיבתו, ויאותו אנשי חבל פולין ווארשא ותנו לו ערובן שבעת ועשרים אלף פיאסטער וכתוב להם מקנה על הציר ויבטרו לכל נשיו כי כספם מרס יבוקש רק יתורב נא לרם הציר גם בערכאות, יצרו עד לא שקם, עוד לא מצאה נפשו אשר האיש הזה לא קרא לא שנה גם לא ידע שינה בכל השנים אשר בנה החרבה לו, עוד הליכטרו שולל ויפיתו בשוהה עמוקף ככלי זיכל צאת ממנה, היא עצת איש אחד אשר לא נגבל עד משר עניים נתן עליו חבלי שוא והוא עם יצר לב האיש הנו' מנוחה הדיכורה לילכת עליו דרך אשר ידרכו מתי און הסתו גם יכלו לו אשר לא יקיים המקנה לאנשי פולין הנו' ובערכאות לא נכתב המקנה, יארכו הדברים כספר. האיש הזה חבל ורדה והוליד און ונכתב הציר בערכאות על שבו לבדו.

ועתה, גם האיש הזה ילענ על תפחה הנו, נשיו לא ישלם הדגמים ויבאו לקחת נפשו גם אלמנה אתה השיבתהו כמאמר עז"י הבריצ ותרום כל העיר על הגביר הנו' כל ידעני תום דרכו יתמו על התפ' הזה, ויותר יפלא הגבול אשר יגמל לאנשי פולין גם כסף הער בן לא יחזיר להם קראו להב' הגדול וזרע דרבי כי צדיקים כמה אנשי פולין נתנו לו ערובן גם תשלום כל הבסק לוו לתת לו רק יכתוב להם המקנה בערכאות אכן אאת יצרו והאיש הנו' הוזהר הבוסתו - עתה הכמי לב ראו אם, כי אמנם אם לא יבנה בית שוא עמלו בונה בו -

וך שבעים הובאו דמשקה עשרשים אלף כיסים פיאסטער - הכים חמש מאות פיאסטער - לעורת הנצרים האומלים מאת נדיבי עמים אשר באירופא - הבסק חוה הביו פקודה משולטאן הנגריה לבנות הוצרים והאיטנים השרופים של הנצרים גם בדמשק גם בדער - אל כאמער, הפחה שר דמשק צוה להביא מפקר כל עניי-לא יעשו פרי אשר בכסבוי דמשק וימנע המלך אם יפקד עין אחד דמו בראש הבורת - גם הפקר הפחה על ראש בעלי הפרדים כי איש אשר יתן פרד לאיש נצרי לילכת בדמשק לראה נפשו עשה את לבנע תבנה העיר על תלה והנצרים ישובו לקרבותם - המשפצים אשר יעשו לישמעאל' דמשק וים וים ומה כסת עינים לממשלת הנגריה על כל העול אשר נעשה בממשלתה מאו מלכה עד עתה, -

רן וכבוד תנו להרב השלם כמחיר' אברהם הבחן ג' בפאריס התהלה הוא הגבר הזקם על הורש מוב לכך ועשה חסד עם אחיו בני ציון. דרים תרומה ממכון שבתו למחית בני ציון הנמטים בריעב וברה לו ד' למונת! און מלה בלשון איש לשלם לו תרות על חסרו הטוב שלה, לפה המשה ושלשים שקים קמה מתוך חלוק לעניים ובגורי דלים גם הדבר הזה לאת על מוב לכבו כי יצר אשון לעזרת אחיו בימי תרע"ב, ומו וכל לחלל חסרו הממיה בכל יום זה הבית כרפא הדיפא המשלם הרב דר. ניימאן אשר הבין פה, י' עיה רבו החלואו תרע"ב ולולא הבית מרפא הירופא היה רבים בלא עתם ספו - ע"כ יהי ד' עמו ייצרו וכסא כבוד ינחילו עד עולם - נדיבי עם אלוין אברהם, ראו נא יקרת האיש הזה כי רב הוא. - יחואל ביול,

הערות

- 1 "ארץ הקדושה", המגיד, 27, 11.7.1860.
- 2 שם.
- 3 שם, 29, 25.7.1860.
- 4 שם, 30, 1.8.1860.
- 5 שם, 31, 8.8.1860.
- 6 שם, 33, 22.8.1860.
- 7 בריל מתאר את הפגישה עם רפאל הלוי בפרק בסדרה "בארץ נוד", הלכנון, 14, 14.7.1865.
- 8 "ארץ הקדם", המגיד, 35, 5.9.1860.
- 9 המגיד, 36, 12.9.1860.
- 10 "ארץ הקדם", המגיד, 37, 20.9.1860.
- 11 אלכסנדר אהרנסון, הלכנון, תל אביב: הועד המרכזי של הסתדרות בני בנימין בא"י, תרפ"ד (1923).
- 12 לתיאור מתועד של העלילה נגד יהודי דמשק וניתוח יחסי העדות על רקע המצב הגיאופוליטי, ראו חיבורו החשוב של ירון הראל, ב"ספינות של אש" למערב: תמורות ביהדות סוריה בתקופת הרפורמות העות'מאניות 1840-1860, ירושלים: מרכז זלמן שזר, 2003, עמ' 220-239. כמו כן ראו: Anaïs Massot, "Blood Libels, Elite Competition and Inter-Confessional Violence: Jewish-Christian Relations in Ottoman Damascus in the First Part of the 19th Century", *Cahiers de la Méditerranée*, 105 (2022), pp. 115-130
- 13 המגיד, 39, 5.10.1860.
- 14 שם, 40, 16.10.1860.
- 15 "טירקייא", שם, 42, 1.11.1860.
- 16 שם, 44, 14.11.1860.
- 17 *The Jewish Chronicle*, 23.11.1860; המגיד, 46, 28.11.1860.
- 18 המגיד, שם.
- 19 "טירקייא", שם, 48, 12.12.1860.
- 20 שם, 50, 25.12.1860.